

רשימות חוברת ה

שבט תש"ב.

א"זי הרבנית הצ' וכו' מרת ש"ש נ"ע נפטרה יג' שבט בקר ש"פ בשלח שעה י' וחצי לערך. הקבורה יום ב' טו' שבט אחה"צ.
 כ"ק מו"ח אד"ש הי אז בטשיקאגא². נמסר מהפטירה ע"י הטליפון ביום ש"ק. אבל אחרי הישוב שם, לא הגידו לו אלא במוצש"ק.
 הרבנים שם החליטו, כי בכ"ז יקבל אנשים ליחידות במוצש"ק וכן

(1) = אמי זקנתי הרבנית הצדקנית וכו' מרת שטערנא שרה נשמתה עדין. לשלימות הענין — מועתקת בזה גם רשימת כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ (נדפסה בסה"ש תרפ"א ע' 13 הערה 12), וז"ל:

הרבנית הצדקנית מרת שטערנא שרה בת הוד כ"ק אדמו"ר הגאון חסידא ופרישא כבוד קדושת שם תפארתו מרנא ורבנא ר' יוסף יצחק — מהריי"צ בן הוד כ"ק אדמו"ר הגאון המפורסם חסידא ופרישא כבוד קדושת שם תפארתו מרנא ורבנא הר' מנחם מענדל בעל צמח צדק. — ובת הרבנית הצדקנית מרת חנה — בת הוד כ"ק אדמו"ר הגאון חסידא ופרישא כבוד קדושת שם תפארתו מרנא ורבנא הר' יעקב ישראל זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.
 הרבנית מרת שטערנא שרה נולדה בחמשה עשר לחדש טבת תר"כ בעיר ליובאוויטש. והיא בת השני' להורי"נ"ע.

הרבנית שטערנא שרה היא הרבנית החמישית בשלשלת נשיאי חב"ד, בחכמתה הגדולה ובתבונתה הכי רבה ובמדותי' הטובות פעלה ועשתה לטובת משפחת בית רבי, לטובת החסידים, וביחוד התענינה בהחזקת ישיבת תומכי תמימים. יסדה אגודת נשים עולמי והחזיקה את כל תלמידי המכינות אשר על יד ישיבת תומכי תמימים. בנסוע הוד כ"ק אישה אדמו"ר הרה"ק מוהרש"ב לחוץ למדינה היתה הרבנית מעתקת את מכתביו ואגרותיו בעניני הכלל ועוזרת על יד קדשו, כמבואר בדברי ימי נשיאי חב"ד.

בשתי שנים האחרונות היתה חלושה והיתה תחת השגחתם של רופאים מומחים, וכשלשה חדשים האחרונים היתה שוכבת במטתה וגם אז שמרה את סדר עבודתה בקדש בתפלה במתינות שלשה פעמים ביום ובאמירת תהלים קודם התפלה ואחרי התפלה ושיעורי לימוד בספרי מדרש ואגדה ודברי חסידות.

בשבת קודש בשלח בשלשה עשר לחדש שבט תש"ב קודם התפלה אמרה: היינט איז שבת שירה בעדארפמען גאָר אַנדערש דאָוונען. ובאמצע התפלה — בפזמון נשמת כל חי — בשלשת רבעי שעה האחת עשרה נסתלקה והשיבה נשמתה אל האלקים כשהסידור תפלה בידו, ומ"כ בבית החיים של אגודת חסידי חב"ד בעי"ת נויארק יע"א. עכ"ל.

וראה עוד אודותיה — תורת מנחם התוועדויות הישי"ת ע' 3 הערה 2. ע' 4. תשי"א ח"א ע' 221.

(2) אודות נסיעה זו — ראה קונטרס "ביקור שיקאגא", ושם נדפסו גם השיחות ומאמרים שנאמרו אז (נדפסו לאח"ז בסה"ש תש"ב ע' 27 ואילך, ובסה"מ תש"ב ע' 83 ואילך). ומאמר א' הרבנים אודות הביקור (נדפס לאח"ז בתרגום ללה"ק בספר התולדות אדמו"ר מוהריי"צ ח"ד פ"ח).

ביום א', וכן הי'.

כ"ק אד"ש בא לני. יום ב' בקר.

בגזירת הרבנים לא הי' מהמלויים לביה"ח³, כי מפני שהתקרר, אסורה עליו היציאה מביתו החוצה.

ביום ש"ק — קודם שהגידו לכק"ש כו' — הי' בנוכחותו התועדות ודא"ח⁴.

יום א' וב' הניח תפלין בלא ברכה — כן שמעתי מהרש"ל⁵.

צוה שהארון יהי' מקרשי השלחן שלומדים עליו בישיבה⁶. עד הקבורה יאמרו יומם ולילה תילים בעשרה בחדרה, אבל לא משניות. בעשית הטרה יחכו לביאתם מטשיקאגא.

כשנכנסתי אליו בהרכבת — לא נתן שלום — : אף מס"נ דארפען אויך האבען א זכות. דארט — בטשיקאגא — איז געווען א הזזה, ואס מ'האט עס גארניט משער געווען. — יום א' הנסיעה מכאן לטשיקאגא, התענה. בלילה דא"ח⁷. לא נט"י לסעודה רק בש"ק —

סיפר: גם א"ז⁸ — בתרע"ד — הי' מיתה פתאומית. ביקשה הסי"י, ובגמר התפלה לקחתי מידה הסי', הניחה ידי' על ראשי, ואמרה א יישר כח פאר דער טרחא. הלכתי להניח הסי' על מקומו — כנראה שם בחדר — ובחזירתו כבר נח נפשה. כשספרתי הדברים במענטאן¹⁰ בנוכחותי אמי, אמרה: איך וינש זיך אַזוי¹¹.

צוה לקבור ראשה למערב ורגלי' למזרח. הרש"ל יאמר קדיש.

(3) = לבית החיים.

(4) ד"ה שחורה אני ונאווה גו' (סה"מ שם ע' 95 ואילך).

(5) הרה"ח ר' שמואל הלוי לעוויטין — ראה אודותו בסה"ש תרפ"ה ע' 85 הערה 12.

(6) ראה גם לקו"ש ח"ד ס"ע 1096 ואילך. וש"נ.

(7) ד"ה בטח בד' ועשה טוב גו' (סה"מ שם ע' 83 ואילך).

(8) = אמי זקנתי. — הרבנית הצדקנית מרת רבקה, אשת כ"ק אדמו"ר מהר"ש נ"ע, נסתלקה יו"ד שבט תרע"ד (קונטרס "חנוך לנער" ע' 15. "היום יום" יו"ד שבט).

(9) = הסידור.

(10) בעת פטירת הרבנית הצדקנית מרת רבקה, הי' בנה כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע עם זוגתו הרבנית הצדקנית מרת שטערנא שרה — במענטאן (קונטרס "חנוך לנער" שם), ולאחרי הלוי' נסע כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע למענטאן אל אביו, לנחמו ולספר לו ממהלך הענינים (ראה אגרות קודש אדמו"ר מהורש"ב ח"ב ע' תשפא).

(11) וראה גם רשימת כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ (שבהערה 1) שנסתלקה "באמצע התפלה ..

כשהסידור תפלה בידי".

עשרה רבנים יבקשו מחילה קודם הורדת הארון לקבר — ע"פ החוק מוכרחים לקבור בארון, ועשו בתחתיתו נקבים כמוציא רמון ויותר¹² — וגם יודיעו, שרבנים גזרו עליו שמפני זהירות הבריאות לא יהי ללות לביה"ח, ומבקש מחילה ע"ז.

ה"צעטעל" הנמצא יניחו בידה הימנית — ככתוב בצואה — ויכפפו האצבעות באופן שלא ישמט. וכן הי'.

אחרי הטהרה נכנס להחדר, ובמעמד כמה אנשים, קריעה ע"י מ' ש' קונין¹³, ההתחלה, וגמר ע"י עצמו¹⁴, הסיורטוק זשילעט והחלוק. אח"כ ציוה לגלות פני המתה, על איזה רגעים. חזר לחדרו. ציוה שיכניסו המטה לביהכנ"ס ויקיפו פעם אחת את שולחן הקריאה. כשיוציאו מהחדר ילכו לאט לאט, והוא ילוה עד המדריגות — הרבה יותר מד"א¹⁵ —

בחזרה מביה"ח קרע עוה"פ — ע"י רח"ל¹⁶ — אבל א"י¹⁷ אם שהקריעה הא' לא היתה כדין או מטעם אחר.

סעודת הבראה¹⁸, כמדומה, קודם מנחה, בייגעל וביצה צלוי', אכל משניהם בנט"י וברהמ"ז. ציוה שלא יאכלו השירים.

התפלל מנחה. צוה שפטום הקטורת יאמר אחר בקול רם, כי ברבים אין האבל אומר זה¹⁹.

אחר התפלה קאפ' מט', וכן אחר תפלת שחרית²⁰. אומר תתקבל²¹. א"א ברכת כהנים בשחרית²². מניח גם תפלין דר"ת²³ ושמ"ר.

אחר התפלה ציוה שיצאו מחדרו, ויכנסו חזרה, ישבו ואח"כ נחום אבלים. — הי' איזה פעמים שציוה שלא יחכו עד שיפתח הוא.

— כל משנה גמרא וברייתא שבסדר התפלה יאמר אחר — אמרם

(12) ראה ס' דרכי חסד (ג.י. תשל"ה) ח"א סי"ז ס"א-ב. וש"נ.

(13) הרב מנחם מענדל קונין. — מחברי ההנהלה דאגודת חסידי חב"ד.

(14) ראה דרכי חסד שם סי"ד ס"ג. וש"נ.

(15) = מד' אמות.

(16) = ר' חיים ליברמן — ממזכירי כ"ק אדמו"ר מהרי"צ נ"ע.

(17) = איני יודע.

(18) ראה שו"ע יו"ד ששע"ח.

(19) ראה פתחי תשובה ליו"ד ששפ"ד סק"ב.

(20) ראה באר הגולה יו"ד ששצ"ג ס"ג.

(21) ראה דרכי חסד הנ"ל ח"ב ע' קסב. וש"נ.

(22) ראה באר היטב או"ח סקכ"א סק"ב.

(23) ראה נתיב החיים (לבעמח"ס שער הכולל) סרמ"ז ס"ה. וש"נ.

וויילער²⁴ והרש"ל — כי ברכים אין האבל אומרם, אבל בפ"ע אומרם. — וכן הי' בנוגע לר' ישמעאל ותדב"א כו' אר"א אר"ח²⁵ — וה"ה לשיעור תילים שבכ"י²⁶, ופסוק ואני זאת בריתי²¹, וקאפ' מט' — אחר שחרית ומנחה — גם ביום ועש"ק אבל לא בש"ק — שאחר יאמרם.

בש"ק אמרו א"ה וצ"צ²⁷. עלה לתורה יום ה', ש"ק שחרית ומנחה שלישי, אבל אמר שיעלה מעצמו ולא שיקראוהו לעלות.

ליל ש"ק לא אמר הקדיש שלפני ברכו הב'. אמר הקדיש שלפני כגונא ושאחר עלינו.

מפני החלישות הי' פעם שהתפלל הרש"ל — שחרית — לפני התיבה, וכק"ש אמר קדיש שלפני ברכו, ברכו, ושמ"ע בקול רם עד גמירא. וביום א' ל"א²⁸ מפני חלישותו אלא הקדישים, מתחיל מק"ת שאחר ובלצ"ג²⁹.

בכ"י אחר קאפ' מט' קדיש. אח"כ למד — הרש"ל — ד' משניות ג' ש"מ'ה, ובקול רם, וכק"ש אמר אח"כ קדיש דרבנן.

בשבת לבש כל בגדי שבת, גם השטריימעל³⁰.

למעריב מוצש"ק הי' לבוש בגדי חול, ובנעלים שאינם של עור, כמו כל ימי האבלות³¹.

אחר קבלת שבת כשא"ל³² שכתא טבא, לא ענה. אמר: דער רבי וויל ניט ליידען ש"ש³³ מאיזה סוג שיהי', אַ חוץ אַ חולה פרעגען ואס

(24) הרב אלעזר פנחס וויילער, מבאי"כ מרכז הישיבות תומכי-תמימים ליובאוויטש.

(25) ותנא דבי אליהו כו' אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא.

(26) = שבכל יום.

(27) = אב הרחמים וצדקתן צדק — ראה פרמ"ג או"ח סקל"א (בא"א סק"י).

(28) = לא אמר.

(29) = מקדיש תתקבל (שאחר) ובה לציון גואל.

(30) הדעות בזה — ראה בספרים שנשמנו בס' "פני ברוך" — אבלות בהלכה (ירושלים

תשמ"ו) סכ"ג ס"ד.

(31) פרטי הדינים בזה — ראה בספרים שנשמנו בס' "נטעי גבריא" — הל' אבלות (גי.

תשנ"ג) פק"ח ס"ב.

(32) = כשאמרתי (כשאמר) לו.

(33) = שאילת שלום. — בשו"ע יו"ד סו"ס שפה: "מקום שנהגו להיות שואלים בשלום

אבלים בשבת שואלים. וכתב הרמב"ם שהאבל נותן שלום לכל אדם בשבת שהוא מכלל דברים שבפרהסיא". ואולי הכוונה במ"ש "דער רבי וויל ניט ליידן כו' אַ חוץ וכו'" — לדברי אדה"ז בשו"ע בדין ניהום אבלים וביקור חולים בשבת (או"ח טרפ"ז), שבביקור חולים מזכיר גם שאילת שלום ("שבת היא מלועזק כו' ושבתו בשלום"), משא"כ בניחום אבלים מדייק "מותר

ער מאַכט. שאלתי והלא באיזה קהלות הולך הרב עם כמה בע"ב חשובים בביהכ"נ אל מקום ישיבת האבל²⁰. ענה: אומרים רק בשבת תתנחם³⁴, ובעיר גדולה יש לו דין אין לו מנחמים, כיון שהקרובים א"א להם לבוא מפני רחוק המקום³⁵.

יום א' אחר התפלה הי' סדר נחום אבלים הרגיל, ויצאו. מסר על ידי, שיכנסו איזה פון די עלטערע, הרש"ל ועוד ב' — וא"צ מנין — ישבו, ינחמו בנוסח הרגיל, אח"כ יאמרו המקום יגדור פרצות עמו ישראל, ויגערו בו חבריו אָף אויפשטיין פון שבעה, ויסיימו בברכה לאריכות ימים. אחר שיצא הוא מן החדר, זאל מען אריינקלאפען א צועקעל — במקום שישב "שבעה" — מיט א שטיין, ניט מיט אן אייזען. וכן עשו³⁶.

שאלתי שאומרים אז מען גיט משקה, והסכים ע"ז.

יום א' למנחה — התפלל הרש"ל³⁷ — אמרו תחנון. ל"א קאפ' מט'. למד בעצמו המשניות שבסי' — נ'ש'מ'ה' או כל הפרק שבסי' ? — בלחש, ואמר קדיש דרבנן אח"ז. וכן בתפלת מעריב. ביקש שיתנו לו ע"י³⁸. כן מונח אצלו משניות.

— עוד בתחלת ימי האבלות ציוה שילמדו בהישיבה בכ"י פרק משניות מס' טהרות, אחד ילמוד והשאר ישמעו —

יום ב' כב' שבט לא עלה לתורה, וכנראה הוא מפני חלישות הבריאות. וכ"ה גם בימי הקריאה שלאח"ז ל"ע³⁹ לתורה. וציוה שהרש"ל יעלה לוי, כדי שהקדיש יאמר⁴⁰ אחר שכבר עלה לתורה.

לומר כדרך שאומרים בחול המקום ינחמך, ואינו מזכיר ע"ד שאילת שלום. (34) ולא שאילת שלום (הדעות בנוגע לנוסח ניחום אבלים בשבת — ראה טושו"ע ואדה"ז או"ח שם, ובנ"כ).

(35) כנראה הכוונה (שנוסף על האמור שאומרים תתנחם ולא שאילת שלום, הרי) גם זה שבקהלות הנ"ל הולך הרב עם כמה בע"ב חשובים אל האבל ואומרים תתנחם, הוא, בעיר גדולה שהקרובים א"א להם לבוא מפני רחוק המקום (ובנדוד"ד שאין שייך טעם זה אין צורך באמירת תתנחם, גם בלא שאילת שלום).

(36) ראה גם ספר המנהגים ע' 77.

(37) וגם במשך כל שנת האבילות (וראה אגרות-קודש אדמו"ר מוהרי"צ ח"ו ע' תה, שהורה לו להשאר "על אתר, ולא לנסוע למקומות אחרים בכדי שלא יבטל את שלש התפלות"), כנראה, מפני חלישות הבריאות של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ.

(38) = (כנראה) עין יעקב.

(39) = לא עלה.

(40) כלומר, שאמירת הקדיש ע"י הרש"ל — שהתפלל לפני התיבה — תהי' לאחר שכבר

— "בשלשים הנני אומר "איש"ר מלולע"ע"41 בלחש, אבל אחר ל', ג"ז בקול רם. הרכנות הראש ב"עושה שלום" אינם שוים בקדיש וש"ע. בש"ע לשמאלו אמצע ימינו. בקדיש לימינו אמצע ושמאלו, "הוא" באמצע"42. הרש"ל בשם כק"ש].

"והעלה ארוכה" הכ"ף אומר בדגש.

הפטרת ש"פ החדש אמר "כל העם — מאחזותו", "אבל"43 אין זה אלא ענין פרטי, או, אם תרצה, ענין כללי, ואינו שייך לאחרים, שצ"ל "כה — תמיד". אדנ"ע אמר "כל — מאחזותו", רז"א "כה — תמיד". ושאל את אדנ"ע מפני מה אומר כנ"ל. על המענה שגם מהרשנ"ע אמר כנ"ל, ענה, דאס איז דאך דער טאטע. ויענהו אדנ"ע: ואס מיינסטו דער טאטע האט געזאגט און געמיינט זיין טאטען (הצ"צ. הכותב), איך זאג און מיינ מיינ טאטען.

על שאלתי מה היא שייכות פה"ח"44 ליי"ג תשרי שאז יאצ"ט של מהרשנ"ע, ענה, שגם יא"צ של הצ"צ"45 הי' נוהג כיא"צ של מהרשנ"ע,

עלה לתורה.

(41) = אמן יהא שמי' רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא.

(42) ברשימת מנהגים (בעריכת רבינו) שנדפסו בסה"מ תש"ח ע' 147 (ומשם בספר המנהגים ע' 6, 12): "הטיית והרכנת הראש בעת אמירת עושה שלום: א) של תפלת לחש, בעת אמירת עושה שלום במרומיו — הטי' והרכנה לשמאל המתפלל. הוא — באמצע. יעשה שלום עלינו — לימין המתפלל. ועל... אמן — באמצע. ב) של קדיש. עושה שלום במרומיו — לימין המתפלל. הוא — באמצע. יעשה ש"ע — לשמאל. ועל... אמן — באמצע", ובהערות רבינו ע"ז: "ראה ב"י או"ח סנו"ו וש"ע ר"ס קכג ונ"כ. וצ"ע".

(43) קטע זה (אבל כו') הוא מדברי אדמו"ר מהור"י"צ, וכנראה הי' זה מענה לשאלת רבינו על אמירת הפטרה: "כל העם — מאחזותו", שזהו מנהג אשכנז, ולא כמנהג ספרד — כמנהגו בשאר הפטרות — "כה — תמיד" (כבסדר הפטרות שבסידור — בעריכת רבינו). ותוכן המענה, שההוספה "כל העם — מאחזותו", שבה נזכר ע"ד הנשיא ופעולותיו (כדלקמן בפנים), שייכת להנשיא (רבי) בלבד (ולא לאחרים), שלכן נהג כן אדנ"ע (ולא הרז"א), וכן אדמו"ר מהור"י"צ. וכך נהג גם רבינו החל מקבלת הנשיאות בשנת תשי"א (ראה ס' ימי בראשית ע' 410).

ועפ"ז יל"פ מ"ש שזהו "ענין פרטי, או, אם תרצה, ענין כללי" — ענין פרטי של הרבי, או (אם תרצה) ענין כללי, היינו, שאין זה ענין פרטי של הרבי, כי אם, להיותו ה"נשיא", ש"הנשיא הוא הכל" (ענין כללי).

(44) = פרשת החודש. — וכיון שקריאתה בסמיכות לחודש ניסן, מהי שייכותה ליאצ"ט של אדמו"ר מהר"ש, ביי"ג תשרי, שבגלל זה יצטרך אדנ"ע (ורז"א) לעלות למפטיר, ע"פ המנהג לעלות לתורה בשבת שלפני היאצ"ט (ראה ספר המנהגים ע' 79).

(45) ביי"ג ניסן. — צ"ע תוכן המענה, שהרי גם השבת שלפני היאצ"ט די"ג ניסן אינה פרשת החודש. — ואולי מדובר באותם שנים שאדנ"ע הי' עולה למפטיר רק אחת לג' שבועות (כיון שהמפטיר הי' מתחלק בין הרז"א, אדנ"ע והרמ"מ — סה"ש תש"ד ע' 160), וכאשר עלה

הן לירד לפני התיבה וכו', וסיפר פרטי הנהגות היא"צ של הרביים, כמ"ש במכ' שבקונ' ב' ניסן צ' 46.

כל היא' חדש היו אומרים, לבד הפרק משניות שאחרי התפלות, גם תניא אז בע"פ. אם פרק, ב' פרקים או קטע מפרק, אבל אמרו תניא בע"פ 47.

מלבד שמוסיפים כנ"ל בהפטרה, הרי במלת נשיא או בתיבות המדברים בפעולותיו, אומרים בטראפ מיוחד, ודלא כנדפס.

הקדיש שאחר קה"ת במנחת שבת, מתחילים לומר בעת הגלילה, ומאריכים בו קצת, כדי שלא יצטרך מכניס הס"ת להיכל לעבור בד"א המתפללים ש"ע. ועי' בש' הכולל 48. כן היו נוהגים כשהתפלל מנין בחדר אדנ"ע, או כשיצא הוא להמנין. ואם קצרו בקדיש, היו ממתינים, אלו העומדים בדרך המכניס הס"ת להיכל, להתחיל תפלתם עד שיכניס הס"ת. [פלפול בזה בקצה"ש 49 — או בפיסקי הסי"ס 50 — לנאה, ומסיים בצע"ג

בגורלו של אדנ"ע המפטיר דשבת פרשת החודש (שאו לא הי' עולה למפטיר בשבת שלפני היאצ"ט של זקנו הצ"צ*), הי' מכוין שהמפטיר של פרשת החודש יחשב גם למפטיר הסמוך להיאצ"ט דהצ"צ**.

(46) = (שנת) צ"ח (תרח"ץ). — נדפס בשה"מ קונטרסים ח"ב תג, ב ואילך. ולאח"ז באגרות קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"ד ע' רלו ואילך.

(47) ראה גם תורת מנחם — התוועדויות ה'שי"ת ע' 6.

(48) בשער הכולל (פכ"ט סק"ד): "למעשה הנהיג אדמו"ר בשבת במנחה תיכף אחר הקריאה בס"ת, כשהש"ץ הולך להתיבה להתחיל הקדיש, מגביהין הס"ת, והש"ץ בבואו אל התיבה מתחיל מיד קדיש, ובסיום הקדיש עומדין כל הצבור תיכף להתפלל, לבד השמש והגולל מחזיקין הס"ת על הבימה עד כדי שהמכניס הס"ת להיכל לא יצטרך לעבור על האיסור שאסור לעבור נגד המתפללים" (וראה לקמן בפנים בהצ"ר).

ובמכתב רבינו (אגרות קודש ח"ג ע' קלח): "אמירת ח"ק שאחר קרה"ת במנחת שבת, מתי יתחילו? עיין בשער הכולל פכ"ט. אבל מנהגנו ע"פ הוראת כ"ק מו"ח אדמו"ר להתחיל לומר ח"ק קודם וקרוב לסוף הגלילה, ולמהר בהגלילה ואמירת יהללו באופן שיסיימו הח"ק אחר הכניסה, ועכ"פ להסמיכו לתפלה בכל האפשרי".

(49) = קצות השלחן (סצ"א ס"א סק"ד) להרא"ח נאה.

(50) בקונטרס הסידור להנ"ל אות לא, עומד על מ"ש בסידור "ואחר קה"ת מתפללין ש"ע ואומרים ח"ק קודם שמו"ע", ומביא דברי שעה"כ (הנ"ל, בתחלת הענין) שתיבות מתפללין ש"ע אינו מדויק, ובסי' זיטאמיר השמיט תיבות אלו וכו'.

(* ואולי בשביל היאצ"ט דזקנו לא רצה להטריח שיעשו מנין מיוחד עבורו (כבשנת האבלות על אביו שהיו ג' מינינים — סה"ש שם).

(** ואולי יש להעיר ע"ד השייכות המיוחדת דמפטיר זה להצ"צ — ע"פ מ"ש לפני אודות דברי אדנ"ע: "דער טאטע האט געהאגט און געמיינט זיין טאטען (הצ"צ). איך זאג און מיין מיין טאטען".

בדברי שה"כ, ושכ"מ מתחילים הקדיש תיכף אחר אמירת יהללו⁵¹, ומסיימו עם ההכנסה להיכל. הכותב].

בשבת יא' טבת⁵² אמר כק"ש קדיש, ואמר שמפסיק ביום זה. היא"צ יג' שבט תשג"ה (ולא טו')⁵³.

ת"ב תש"ב

מפני החולשה אמר רש"ל גם הקדישים. אמר שלא ילמוד המשניות אחר התפלה ערבית ושחרית. [במנחה איני יודע] — תחלה תהלים ואח"כ המשניות. צוה לרש"ל שיאמר בשבילו קדיש גם אחרי קדוש לבנה.

51) ולא לפני"ז, בעת (קודם וקרוב לסוף) הגלילה.

52) תש"ג (לאחרי י"א חודש דאמירת הקדיש).

53) יום המיתה (ולא יום הקבורה). — הובא גם ב"היום יום" י"ג שבט. וראה השקו"ט בכ"ז במכתבי רבינו — אגרות-קודש ח"ג ע' קצט. ח"ד ע' קו ואילך. חי"ג ע' תי. חי"ט ע' מה, ובספרים שנשמנו שם.

כ' שבט תש"ב*

[מקואות ספ"ז] מחט שהיא נתונה על מעלת המערה הי' מוליך ומביא במים כיון שעבר עלי' הגל טהורה.

מחט ענינו כשיש ב' ענינים נפרדים שצריך לחברם ולעשותם אחד, הנה המחט עושה נקב ע"י ראשו חד, ובנקב זה נכנס המחט ומושך אחריו חוט הנמצא בחור שבקצה הב' של המחט והחוט מחבר ב' הדברים להיות אחד.

וה"ז תפקיד איש הישראלי², שעליו להפוך מטורי דפרודא³ שיעשה רה"י⁴, לראות שאין עוד מלבדו⁵. וע"י מה? ע"י שמקיים תומ"צ בענינים הגשמיים. וצריך הכנה הן באדם הן בדבר שבו נעשית המצוה, לזככם מקודם, וכידוע⁶ שלכן הי' ענין תומ"צ בעוה"ז, רק אחרי הזיכוך דגלות מצרים ולא בזמן האבות. ובכלל הוא ע"י ענין בטול היש. וזהו ששייכות החוט — קו וחוט, אור הקו, ענין דאבנין נקיבין בלקו"ת שה"ש וביאוה"ז,

(* סיום ה"שבעה" להסתלקותה של אמו זקנתו הרבנית הצדקנית מרת שטערנא שרה נ"ע (אם כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ) — י"ג שבט.

(1) מ"סדר הלימוד לאבל וליאָרצייט". בהבא לקמן ראה גם הדרן על פכ"ד דכלים ופ"ז דמקואות — סדר הלימוד ליאָרצייט — קה"ת תש"נ (נדפס גם בתורת מנחם — הדרנים על הרמב"ם וש"ס ע' שנה ואילך).

(2) לכאורה הכוונה לבאר השייכות לענין הפטירה — גמר עבודתו של איש הישראלי — שתפקידו (ועל שם זה נקרא) הו"ע המחט, כדלקמן.

(3) "עוה"ז הגשמי .. שנק' רשות הרבים וטורי דפרודא" (תניא ספ"ג. וראה זח"א קנח, א. ועוד).

(4) ראה תניא שם: "ואתהפכן לנהורא ונעשים רשות היחיד ליחודו ית"ו".

(5) לשון הכתוב — ואתחנן ד, לה.

(6) ראה תו"א יתרו עד, א"ב: "ולכך לא ניתנה תורה עדיין בימי אברהם, כי בימי אברהם עדיין לא נתברר ונודרך חומריות העולם להיות המשכת אוא"ס ב"ה ע"י מעשה המצוות גשמיות שנלקחו מתחת ממשלת קליפת נוגה, ולא היו יכולין לקבל הארת א"ס ב"ה להיות נק' עליהם שם מצות עד אחר יציאת מצרים, שמצרים הוא כור הברזל .. שזיכך את ישראל .. להיות נפרד הרע מן הטוב .. וכאשר נודכרו ישראל נודרך ג"כ העולם וגשמיותו וחומריותו .. ואזי נתבררו ג"כ מצות מעשיות להיות נק' בשם מצות שבהם וע"י תהיינה המשכת אוא"ס ב"ה כו"ו".

(7) בלקו"ת שה"ש (יג, סע"א ואילך (וראה גם שם כט, ג)), מביא הענין ד"אבנין נקיבין" שנזכר בזהר בשלח (נ, א), ומבאר שזהו ע"ד "אבנים טובות ומרגליות מופרדים וקבועים ותלויים בחוט שהחוט נכנס בהם ומחברם שלא יתפרדו .. בחי' חוט מבריה מן הקצה אל

הקול קל⁸, כחוט השני⁹ — עם המחט הוא ע"י החור¹⁰, כלי ריקן¹¹, כלי

הקצה* ("המשכת החוט בכל סדר ההשתלשלות מריש כל דרגין עד סוף כל דרגין"), דהיינו אפילו בבחי' קצה אחרון .. עלמא דפרודא דברים זרים ונפרדים .. נמשך .. המשכה עליונה מלמעלה שיתחברו ויטייחדו גם הם ליחודו ית'. וזהו ויקח מאבני המקום .. הם בחינת אותיות שנפלו בשבירת הכלים ויעקב הוא המביאן ומעלה אותם למעלה .. וכשם שבמשל החרוזים מאבנים טובות שהם נקובים וחלולים, כך צריך לעשות מקום חלל .. להיות כלי ריקן מחזיק המשכות אור א"ס ב"ה .. כי אין אור א"ס ב"ה שורה ומתגלה אלא במי שבטל אליו, והוא בחינת עשיית הנקבים והחלולים שבאבנים טובות כדי שיכנסו בהם החוט המחרסם". וממשיך לבאר (שם, ב"ג) שהחוט המחרסם קאי על תורה ומצוות, ומוסיף, שהענין ד"ויקח מאבני המקום כו' שייך גם בתורה ומצוות שהם מלוכשים בענינים גשמיים".

ובביאורי הזהר (לאדהאמ"צ — בשלח מד, סע"א ואילך — בביאור מאמר הזהר בשלח שם): "ופי' אבנין נקיבין שכבר יש להם בית קיבול ע"י הנקבים שבהן .. כלי בית קיבול השפיע מן המשפיע כמו .. אין אשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי כו'. ויובן זה בעבודת ה' שכאשר ע"י ההתבוננות יתפעל בבחי' ר"ש, הרי התפעלות זו של הרו"ש באוי"ר הוא בחי' כלי בית קיבול, דהיינו שבזה מתקבל ומתפשט אור השפיע של ההתבוננות .. ונק' אז בשם אבנין נקיבין, כמו שבאבן המנוקב יקובל בו השפיע כו'". ובהמשך הענין (מו, ב ואילך) מבאר הענין ד"אבנין נקיבין" בנוגע לביורר הניצוצות שנפלו בדברים הגשמיים, שגם לאחרי הביורר, "הגם שנתעלו להדבק למעלה הרי עדיין הם בגשמיותם אך שיכולים להיות בחי' כלי בעלמא לשכון בהם בחי' אור האלקות".

ומכל זה מובן שהקדמת ענין הביטול — הנקב — הוא הן בהאדם שמקיים המצוה והן בהדבר הגשמי שבו מקיימים המצוה.

(8) בלקו"ת שם: "הקל קול יעקב .. מדתו של יעקב בחי' חוט מבריה מן הקצה אל הקצה .. קול והמשכה עליונה מלמעלה שיתחברו ויטייחדו גם הם ליחודו ית'". ובהמשך הענין: "ודכי להיות ביטול זה" — עשיית הנקבים שבתוכם יכנס החוט — "הוא ע"י בחי' קול יעקב שהקול מעורר הכוונה .. לכויין את לבו לגבי א"ס ב"ה בבחי' ביטול .. וזהו מ"ש הקל קול יעקב .. קול הראשון חסר וי"ו שהוא בחינת תפלה והעלאה ממטה למעלה .. אך אא"פ להיות העלאה זו בלתי ע"י המשכה בחי' קול העליון מלמעלה למטה .. שצ"ל המשכה בתחלה .. שעיי"ז יהיו האבנין נקיבין .. וזהו ענין הקול וההמשכה מלמעלה לעורר הקול שמלמטה למעלה והכוונה כו'. והקול ה' דיעקב המלא וי"ו הוא בחי' בריח התיכון שמבריה מן הקצה אל הקצה, והוא בחינת חוט הנכנס בתוכם לחברם כו'". ומסיים: "הכח הזה לישראל הוא בחינת קול והמשכה עליונה .. להיות רוח אייתי רוח, ואח"כ הקול ה' להיות המשכה באמשיך רוח שיהי' הארת אור א"ס ב"ה שורה ומתגלה בת"ת ומצוות בחי' אני הוי' לא שניתי ולמעלה ולמטה שוין, והוא בחינת חוט המחרסם".

ואולי י"ל כוונת רבינו במ"ש "הקול קל" (ולא "הקל קול", הראשון חסר והשני מלא) — שמדבר כאן רק אודות עשיית הנקבים ע"י "קול הראשון חסר וי"ו שהוא בחינת תפלה והעלאה ממטה למעלה" (ביטול), לאחר הקדמת "הקול וההמשכה מלמעלה לעורר הקול שמלמטה למעלה" [ואינו מדבר כאן אודות "הקול ה' דיעקב המלא וי"ו הוא חוט הנכנס בתוכם לחברם"], ולכן מדייק "הקול קל" (הראשון מלא והשני חסר), ההמשכה מלמעלה ("הקול") כדי לעורר ה"קל" שמלמטה למעלה שעיי"ז יהיו האבנין נקיבין.

(* ומציין: "עמ"ש מענין זה דיעקב ב' צו", ושם (לקו"ת צו ט, ב): "יעקב יבקע .. בוקע ויורד קו וחוט א"ס כו'", היינו, שה"חוט" (המבריה מן הקצה אל הקצה) קאי על אור הקו.

קיבול¹², ונכנס בדבר הנתפר רק ע"י עשית נקב בו מקודם¹³. ועשית הנקב הוא ע"י חודו של מחט, כי האדם צ"ל עז כנמר כו' בקיום תומ"צ¹⁴. וצ"ל חברו¹⁵ ע"י ב' תפירות דוקא (סוף מס' כלאים. שבת ז' ב'¹⁶) רצו"ש, משא"כ באחת¹⁷ אינו דבר של קיום¹⁸, או שעולה למע¹⁹, והתכלית הוא לשבת דוקא²⁰, או שנשקע למטה²¹.

והנה לפעמים נטמא המחט, ואבי אבות ומקור הטומאה הוא גסה"ר²², שנפרד ואומר דבר אני²³, והעצה לזה טבילה אותיות הביטל²⁴,

9) בלקו"ת שם, ג — בנוגע ל"ת"ת ומצות .. הוא בחינת חוט המחרס" — "וזהו חוט השני שפתותיך ומדברך נאווה" (ושם: "פי" מדברך היינו הדבור בד"ת .. אך בענין חוט השני צ"ע .. שע"י עסק התורה נמשך עליו חוט של חסד .. והרי חוט השני משמע בחי' גבורה כמ"ש בזח"א .. אך בזהר תרומה .. היינו בחינת חסד .. (ו)במ"א .. שהוא גבורה שבחסד .. ואפשר משום דמלכות היא תשבע"פ שבנינה מן הגבורות, וזה ענין דקדוקי סופרים והם ג"כ ודאי בחי' גבורה שבחסד, ולכן נקרא כחוט השני כו'. ועמש"ל ע"פ שחורה אני ונאווה שע"י גבורות אלו נמשך גילוי אור א"ס ממש מה שלמעלה מבחי' שער רישי' כעמר נקא").

10) כלומר: שייכות החוט עם המחט — שהמחט מושך אחריו חוט — הוא ע"י החור שבקצה הב' של המחט.

11) "בחינת ביטול .. להיות .. בחי' כלי ריקן" (לקו"ת שבהערה 7).

12) ראה ברכות מ, א: "מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק כלי מלא אינו מחזיק". וראה סה"מ תש"ג ע' 192, שגם ענין זה (שב"מדת בשר ודם") ישנו בעבודת ה'.

13) כלומר: נוסף על החור שבמחט (שבו נכנס החוט), צ"ל גם עשיית נקב בהדבר הנתפר. לכאורה הכוונה בהחור שבמחט — להכנה באדם המקיים המצוה (שהוא בבחי' ביטול), והחור שבדבר הנתפר — להכנה בהדבר שבו נעשית המצוה.

14) אבות פ"ה מ"כ. טור ושו"ע אדה"ז או"ח בתחלתו. — והתוקף ד"עו כנמר" בקיום התומ"צ הוא בדוגמת "חודו של מחט", שעל ידו נעשה הנקב בהדבר שמקיימים בו המצוה.

15) פעולת המחט לחבר ב' ענינים נפרדים, עולם ואלקות (לעשות מטורי דפרודא רה"י).

16) בסוף כלאים: "התוכף תכיפה אחת (תחיבה אחת, שתחב המחט בכגד פעם אחת בלבד — רע"ב. ובר"ש: תפירה אחת) אינה חיבור .. עשה שני ראשי' לצד אחד (כגון שהעביר המחט פעם א' ולא העביר כל החוט, והעביר המחט פעם שנית ונמצאו שני ראשי' לצד א' וקשרן. ובר"ש: שתי תפירות) חיבור". ובשבת שם: "התופר שתי תפירות".

17) כלומר, אם החיבור דעולם עם אלקות יהי' בתפירה אחת, רצוא בלבד או שוב בלבד.

18) ראה זח"ג קכו, ב: "קיימא דחד סמכא". וראה תורת לוי"צ ע' שג.

19) רצוא (עלי' למעלה) בלבד.

20) "לשבת יצרה" (ישעי' מה, יח).

21) אם יהי' רק שוב (ירידה למטה) בלבד.

22) ראה לקו"ת שה"ש יד, ד: "וכידוע שבחי' גסות (גסות הרוח) נקרא אבי אבות הטומאה

שהוא מקור כל התאוות כו".

23) היפך הביטול דכלי ריקן שמרומז בהחור שבמחט, כנ"ל.

24) ראה סידור (עם דא"ח) בכוננת המקוה בסופו (קנט, סע"ד).

וזוהו שטובלין במערה²⁵, חפירה, ביטול, היפך הר²⁶. אבל בכ"ז²⁷ כיון שעכ"פ הוא בבחי' מחט, עוסק בתומ"צ, צריך להטבילה על מעלת המערה²⁸, קצת התנשאות, הר סיני²⁹, דבלאה"כ ירא שמא תפול במים³⁰, יהי בטל לגמרי, ולא יהי שייך כלל להויות עוה"ז³¹. והתחלת הטבילה הוא ע"י שמולין ומביא — אהוי"ר³², וזהו ג"כ שפי' הרע"ב בידיו³³, דוגמת הכנפים בעוף³⁴ — במים, מי התורה³⁵ ותפלה שפכי כמים לבך³⁶. כיון שעבר עלי' הגל, מס"נ³⁷, כל גל וגל נענתי לו בראשי³⁸, אזי טהורה.

- (25) "מחט שהיא נתונה על מעלת המערה", היינו, שהמקוה נקראת "מערה" (חפירה).
 (26) שענינו הגבהה והתנשאות.
 (27) כלומר: אף שמצד הצורך לבטל הטומאה דגסות הרוח הי' צ"ל ביטול לגמרי, מ"מ, כיון שגם בהיותו בגסה"ר ה"ה עוסק בתומ"צ, שלכן ה"ה בבחי' מחט (שענינה לחבר גשמיות העולם עם אלקות ע"י התומ"צ), לכן, הביטול הוא באופן שנשאר קצת התנשאות, כדלקמן בפנים.
 (28) "מחט שהיא נתונה על מעלת המערה", היינו, שב"מערה" (חפירה, ביטול, היפך הר) גופא ה"ז על המעלה שבה.
 (29) "דמכיך מכל טוריא" (ראה ת"י שופטים ה, ה. ועוד), "שהוא ענין השפלות שאינו מגבי' א"ע", אבל "הוא הר עכ"פ, שהוא ענין הגבהה, רק שאינו גבוה כ"כ" (לקו"ת במדבר טו, ג).
 (30) "לפי שהמחט דקה וקטנה וירא פן תפול במים, דרך להטבילה כן" — פי' הרע"ב.
 (31) אולי הכוונה שגם כשיקיים תומ"צ בדברים גשמיים, לא תהי' עבודתו מתוך כוונה לפעול בדברים הגשמיים, להעלותם ולחברם עם אלקות.
 (32) אהבה — רצוא, מוליך, ויראה — שוב, מביא. — ולהעיר מביאווה"ז הנ"ל (הערה 7) ש"התפעלות זו של הרו"ש באוי"ר הוא בחי' כלי בית קיבול" (בדוגמת התחלת הטבילה).
 (33) "הי' מוליך ומביא במים, ומנענע המים בידיו".
 (34) "דחילו ורחימו נקראים גדפין ד"מ כדכתיב ורשתים יעופף .. שהכנפים בעוף הן זרועות האדם כו" (תניא פ"מ נה, א"ב).
 (35) כמארז"ל (ב"ק יז, א. וש"נ) "אין מים אלא תורה" (ולהעיר מרמב"ם סוף הל' מקוואות: "טבילה .. רמו יש בדבר .. הביא נפשו במי הדעת כו").
 (36) כלומר: מים רומז (נוסף על תורה, גם) על תפלה, כמ"ש (איכה ב, יט) "שפכי כמים לבך". — ואולי כוונת רבינו שתורה ותפלה (מים, שבהם מוליך ומביא) הם האהוי"ר (רצו"ש, תפלה — רצוא, ותורה — שוב).
 (37) משא"כ בהתחלת הטבילה, שרק מוליך ומביא, אהוי"ר — שהוא עדיין "מציאיות" (יש מי שאוהב).
 (38) יבמות קכא, א: "כל גל וגל שבא עלי נענעתי לו ראשי". — ואולי הכוונה ש"נענעתי לו ראשי" מורה על הביטול דהראש (שכל), שזהו"ע המס"נ.

נחום אבלים דרמ"מ קונין שי*

(כלים 1) ג' תריסין הן כו'.

תריס — תשובה ומע"ט (אבות 2) — לעיין במכ' אדנ"ע³ —
ובכלל ג' אופנים בקיום התומ"צ⁴. מצד⁵ יחידה שבנפש שעושה ציווי
יחיד⁶, ואינו נוגע גם היחודים עליונים — כמ"ש בלקו"ת⁷ שאילו ציווה
לחטוב עצים כו' — וכמו כח היותר פנימי שבנפש תענוג⁸. מצד⁹
נפה"א מצד עצמה שנשתל' מע"ס¹⁰, ושם נוגע היחודים¹¹ כו'. נפה"א¹²

- (*) אחר פטירת זוגתו מרת שרה רבקה — נפטרה כ"ח מנחם-אב תש"ג.
- (1) ריש פכ"ד. — מ"סדר הלימוד לאבל וליאָרצייט". בהבא לקמן ראה גם הדרן על פכ"ד
דכלים ופ"ז דמקוואות — סדר הלימוד ליאָרצייט — קה"ת תש"נ (נדפס גם בתורת מנחם —
הדרנים על הרמב"ם וש"ס ע' שנה ואילך).
- (2) פ"ד מי"א: "תשובה ומעשים טובים כתרין כו".
- (3) כנראה הכוונה להמכתב ע"ד המעלה דמחשבת דא"ח בטו"ת (אגרות-קודש ח"א ע' כד),
"כמ"ש כ"ק אאמו"ר וצוקללה"ה בד"ה לא יצא האיש לא בסייף*, בביאור ענין חמשה כלי
זיין, שענין התריס הוא המגן להגן כו' בשעת צלותא שעת קרבא, וצריכים מגן כו' וזה"ע
לבישת טו"ת שהם נעשים לו למגן ולמחסה כו" (וראה לקמן הערה 30).
- (4) והם (כנגד) הג' תריסין.
- (5) אופן הא'.
- (6) היינו, שכונתו אינה אלא לעשות ציווי היחיד" — יחידו של עולם — כי, יחידה ..
היא רק תשוקתה ליחידו של עולם בלבד" (לקו"ת פ' ראה כה, א).
- (7) שלח מ, א. — ושם: "במצות יש ב' בחי', הא' המצוה עצמה לפי שעי"ז יומשך ונעשה
יחוד למעלה על ידי אתרוג ושופר, ואין זה עבודה שהרי יש לה טעם והרי זה דוגמת רפואה
וסגולה, ואמנם בחי' ב' נק' מצות המלך בלי טעם גם אלו לא הי' נעשה היחוד ועכ"ז כמו אלו
נצטוו לחטוב עצים עד"מ".
- (8) ראה המשך תערוב"ב ח"ב פת"ג (ע' תתכט): "בחי' יחידה הוא בחי' העונג העצמי דעצם
הנשמה בעצמות א"ס".
- (9) אופן הב'.
- (10) ראה תניא פ"ג. — והשתלשלותה מעשר ספירות היא למטה מבחי' היחידה, שמקבלת
מ"יחיד", בחי' שלמעלה מעשר ספירות (ראה לקו"ת פ' ראה כה, א. כז, א).
- (11) כלומר: בעשר ספירות נוגע ענין היחודים — שעל ידם יומשך מהספירות העליונות
לספירות התחתונות. ולכן, מצד נפה"א כפי שנשתלשלה מע"ס, העבודה היא כדי "שעי"ז
יומשך ונעשה יחוד למעלה" (כאופן הא' בלקו"ת שבהערה 7).
- (12) אופן הג'.

בהתלבשותה בנה"ב והגוף, ואז נוגע גם השכר¹³. או¹⁴: מצד⁵ רצון הבורא, ובכל מדה שהוא מודד לו¹⁵ גם שיהי' הפסד במצוה¹⁶, לא⁹ מפני השכר אבל שעכ"פ לא יפסיד עי"ז, מפני¹² השכר.

וחלוקים: באופן האחרון¹⁷ יכול לפעמים לעבור מהדרך, ולא מפני גודל התאוה, אלא מפני שהנה"ב והגוף אין שייכים — מצ"ע — לתומ"צ¹⁸, ואומר — בקרירות¹⁹ — לא הן ולא שכרן²⁰. וזהו תריס הכפוף שחפץ להשתמש בו גם לשאר צרכים שאין להם שייכות לענין התריס²¹ (כמו ונתתי גשמיכם שאינו ענין לציצית תפלין וכו') — ואולי אפ"ל כפוף מג' רוחות²², למעוטי רוח צפון שאינה מסובבת שמצפון תפתח הרעה (ב"ב²³). ולכן טמא מדרס — זיבה²⁴ באבר מת²⁵ ולא בתאוה²⁶ — וכ"ש שאר טומאות²⁷.

תריס שיוצא בקונפון²⁸, עכ"פ מדייק בתפקידו העיקרי של התריס²⁹

(13) לא רק היחודים.

(14) עוד ביאור בג' האופנים בקיום התומ"צ שכנגד הג' תריסין.

(15) ע"ד דרו"ל (ברכות נד, א — במשנה) "בכל מאדך, בכל מדה ומדה שהוא מודד לך".

(16) כלומר: גם אם יהי' לו הפסד (לא רק העדר השכר) ע"י קיום המצוה, מ"מ, מקיים

המצוה מצד רצון הבורא.

(17) כאשר קיום המצוות הוא (מצד נפה"א בהתלבשותה בנה"ב והגוף) באופן שנוגע גם

השכר, ועאכ"כ כשהוא מפני השכר.

(18) וזה שנה"ב והגוף מקיימים תומ"צ אינו אלא מפני השכר.

(19) לא מפני גודל התאוה, כנ"ל.

(20) כלומר: כיון שכל קיום התומ"צ אינו אלא מפני השכר, הרי לפעמים — מצד הטירחא

שבדבר וכיו"ב — יכול לומר לא הן ולא שכרן.

(21) כלומר: ענין התריס הוא תומ"צ, ותריס הכפוף, "ששוכבים עליו" (פי' הרע"ב), מורה

שקיום התומ"צ הוא באופן שחפץ להשתמש בהתומ"צ — שמכופפם — לשימוש שלו

בצרכים שאינם שייכים לענין התומ"צ (ענין השכר).

(22) "תריס הכפוף, המצויין אצלנו שמקיפים את האדם משלש רוחות" — פי' הרע"ב.

(23) כה, רע"ב. — ושם: "עולם לאכסדרה הוא דומה (שאינו לה דופן רביעית) ורוח צפונית

אינה מסובבת". ובסיום הסוגיא שם: "בבל לצפונה של ארץ ישראל קיימא דכתיב (ירמי' א,

יד) מצפון תפתח הרעה". ומבאר רבינו שייכות הדברים — שזה ש"מצפון תפתח הרעה" הוא

מפני ש"רוח צפונית אינה מסובבת", שזוהי הנתינת-מקום לענין בלתי-רצוי כו'.

(24) כי טומאת מדרס היא בזב (ראה רמב"ם הל' מטמאי משכב ומושב רפ"ז).

(25) ראה אוה"ת וישלח רמו, ב.

(26) כנ"ל שעובר מהדרך לא מפני גודל התאוה.

(27) מפרשי המשנה (ר"מ. רא"ש. רע"ב).

(28) "בשדה של עמק המלך באים שנים כל אחד חרבו בידו ותריס קטן .. להגן כל אחד

במגיניו שלא יכהו חברו" — פי' הרע"ב.

(29) דלא כבאופן האחרון שחפץ להשתמש בו גם לשאר צרכים שאין להם שייכות לענין

התריס.

שיגן בפני החץ וחרב, היינו שיעשו יחודים העליונים³⁰

ע"כ נמצא מרשימה זו בגכתי"ק

30) אולי הכוונה שהחץ והחרב מונעים היחודים העליונים (ע"ד המבואר במכתב אדנ"ע לענין התפלה), וה"תריס" מגין בפני החץ והחרב ("תריס בפני הפורענות"), שיעשו היחודים העליונים. — וזהו אופן הב' בקיום המצוות, כדי שיעשו יחודים העליונים.

ב' דחומ"פ. רצ"א ריגא.

למים שלנו — של שמורת ע"פ — הולך — כ"ק מ"ח אד"ש — בעצמו. העמידו הצלוחית עם המים שלנו — של זכוכית² — בחדרו עד למחרתו. ביום הובלילה, מעוטפת בנייר ואלונתית למקום האפי¹.

ספר שלאפית שמורת ע"פ הי' תמיד אדנ"ע בעצמו ג"כ³. הי' אומר ג"כ הלל, והי' מפסיק גם באמצע פרשה כדי להורות איך לאפות וכיו"ב⁴. מצאתיו אומר "קרבן פסח" ומשניות פסחים פתוח מונח אצלו על השולחן.

בשנה זו סדר ה"מצות" — לסדר — על טס של כסף⁵. למרור וחזרת הן חריי"ן, הן סאלאט⁶. המצות מניח בין כפלי אלונתית (ע"ד כמו בין דפי ספר, ודף בין מצה לחברתה)⁷.

קדוש בעמידה⁸.

הא לחמא בציירי⁹.

(1) = ערב פסח (ע"ד אפיית מצות מצוה בע"פ אחר חצות — ראה שו"ע אדה"ז או"ח ר"ס תנח. מכתב רבינו — אגרות קודש חט"ו ס"ע נז).

(2) ראה שו"ע אדה"ז שם סתנ"ה ס"ט.

(3) ראה מכתב רבינו (אגרות קודש ח"ה ע' שיב): "אין אני נוכח בעת אפית המצ"ש בע"פ".

(4) נעתק (בשינוי לשון קצת) ב"היום יום" יד ניסן.

(5) בהגש"פ עם ליקוטי טעמים, מנהגים וביאורים (בעריכת רבינו) ע' ו (בהוצאת תנש"א) — שזהו מנהג האדמו"ר בלבד, אבל בבית הרב "מסדרין המצות על מפה ולא על קערה" (ושם ע' נו (מ"רשימת כ"ק אדמו"ר שליט"א): "ואולי רק על שולחן האדמו"ר יש לעשות כן, אבל בכ"מ צ"ל קערה כיון שהיא (ככתהאריז"ל) "בחי' מלכות הכוללת כו" — ראה במדב"ר (פי"ג, יד): קערה כנגד היס. מאו"א מע' קערה").

(6) בהגש"פ הנ"ל ע' ז — לאחר הקדמת אריכות השקו"ט בזה — מסיים: "ואנו נוהגין ליקח חזרת (סאלאט) ותמכא (חריי"ן) שניהם — הן למרור והן לכורך".

(7) בהגש"פ הנ"ל ע' ו: "ונוהגין להפסיק במפה בין מצה למצה, והטעם מבואר בסי' קול יעקב. וכ"ה ג"כ בתפא"י סוף מסכת פסחים (תוספות חיים)".

(8) בהגש"פ הנ"ל ע' ח: "ואנו נוהגין לקדש מעומד הן בשויו"ט הן בפסח (כ"ה בפע"ח

שי"ח פי"ד ושכ"א פ"ו, סי' האריז"ל מ"ח. ועיין שו"ע או"ח סרע"א ס"י ונ"כ)".

(9) בהגש"פ הנ"ל ע' יב: "הא — בצירי (מ"ח, סי' האריז"ל עיי"ש הטעם) ונמצא בכתוב בנקוד זה (בראשית מז, כג. יחזקאל טז, מג. דניאל ב, מג), אבל שם פירושו הנה, ולא זה" (וראה גם שיחות ליל א' דחגה"פ תרח"ץ ס"ד, תרצ"ט ס"ג (סה"ש תרצ"ו-רחוקה הש"ת ע' 261, 320) — נתבאר בשיחות ליל ב' דחגה"פ תשי"ד, תשח"י (נדפסו גם בהוספה להגש"פ הנ"ל ס"ע קו ואילך. וש"נ)).

ליחץ הוצאתי את האמצעית כדי לפורסה, ואמר לי שצריך לפורסה בלי ראות¹⁰.

לא הי' מגבוי הקערה ורק מגלה מקצת הפת¹¹.

אינו מקפיד עה"ס¹² הכתוב בסדור שתחלה יעמיד הכוס ואח"כ יגלה הפת וכיו"ב.

בשעת אמירת "מצה זו שא"א ע"ש¹³ מה" או "מרור זה" וכו', אוחז המצה או המרור בידו עד "על שום" הבי'.

באמירת הללוי' — למעינו מים מעמיד הכוס¹⁴.

הולך אל הדלת לאמירת "שפוך חמתך"¹⁵.

ליל א' מקפיד שתהי' אכילת אפיקומן קודם חצות, ולא בלילה הבי'¹⁶.

ליל ב' מבאר בהגדה¹⁶.

לוקח האפיקומן של ב"ב (גיסיו¹⁷ ואני) אליו¹⁸, ומצניעם ביחד עם שליו¹⁹.

באר בליל ב': באור הסמנים קדש ורחץ וכו', צוהו אדנ"ע ללמדם

(10) בהגש"פ הנ"ל ע' יא: "ופורסין המצה כשהיא בתוך המפה, מכוסה".

(11) אף שבסידור איתא "ומגבוי הקערה". — וראה הערת רבינו בהגש"פ הנ"ל ע' יב: "ומגבוי הקערה (רא"ש סוף פסחים, טוש"ע. אבל מ"ש בפסחים קטו, ב — קאי בסילוק הקערה שאנו עושין אחר אמירת הא לחמא עניא, ודלא כמ"ש בשעה"כ). בבית הרב אין מגביהין הקערה ורק מגלין מקצת המצות".

(12) = על הסדר. — ועיין הערת רבינו בהגש"פ הנ"ל ע' כ.

(13) = שאנו אוכלים על שום. — ובהערת רבינו בהגש"פ הנ"ל ע' ל (ד"ה "נוטל הפרוסה בידו כו' נוטל המרור בידו"): "בפסחים קטו, ב הלי' להגבוי. אבל בסי' רש"י ובמח"ו כתב: כשמגיע למצה זו מרור זה מניח ידו עליהם (ואולי נ"א הי' להם בש"ס). ומנהג בית הרב לאחז המצות, השני' והשלישית (ע"י המפה שעליהם) ולהניח ידיו על המרור והכורך — עד על שום השני'".

(14) אף שבסידור איתא "ואוחזו בידו עד סיום ברכת אשר גאלנו". — וראה הגש"פ הנ"ל ע' לא: "מנהג בית הרב .. להגבוי הכוס ואוחזו עד שמסיים ונאמר לפניו הללוי' — הובא מנהג זה בהגמ"י — ומעמידו על השולחן וחוזר ומגבוי לברכת אשר גאלנו (וכ"כ בערוך השולחן)".

(15) ראה הגש"פ הנ"ל ע' מג: "קרה ואדמו"ר בעצמו, בלוי' א' מבני ביתו, הלך לפתוח הדלת כו" (וראה גם ס' "המלך במסיבו" (קה"ת, תשנ"ג) ח"א ע' רד, רפו).

(16) ראה גם שיחת שש"פ תרצ"ו ס"ב (סה"ש תרצ"ו ע' 129). וש"נ.

(17) הרה"ג הרה"ח ר' שמרי' גורארי' — ראה אודותו סה"ש תרפ"ה ע' 28 הערה 2. וש"נ.

(18) ראה גם "המלך במסיבו" שם ע' רצז.

(19) הטעם לזה — ראה לקמן ע' 21.

בהגדה של מהרמ"א²⁰ (קצת מסופק אצלי. הכותב), וכמדומה לו שנקראת ההגדה "הגדת בן חורין"²¹.

אדנ"ע הי' תמיד אומר "לשנה הבאה" הא' מלעיל והב' מלרע²². פעם אחת שאלו, וענהו — בחיך — "וועסט עלטער ווערען, וועסט קליגער ווערען, וועסט פארשטיין".

פעם שאלו אדנ"ע מה דעתו הוא בזה, ויענה: שלפ"ד הוא ע"ד ורחל באה וגו' באה²³, כי בארעא דישראל אין צריך הקדמות לזה, ומחכים בכל עת, משא"כ בני חורין צריך הקדמת הגאולה, ואינו מוחלט [צ"ע הפי' בזה והיחס לחלוק דמלרע ומלעיל²⁴. ולפענ"ד אולי אפ"ל²⁵

(20) = מוהר"ר משה אלשיך.

(21) כנראה הכוונה להגדת "מעלה) בית חורין", שבה נדפס גם פירוש האלשיך. — וראה סה"ש תרפ"ו ע' 105, שהאלשיך מבאר כל הסדר דפסח בעבודה בכחות הנפש. ובהערת רבינו בהגש"פ הנ"ל ע' ז: "האלשיך .. פי' ע"ד המוסר".

(22) נעתק (בהשמטת תיבת "תמיד") בהגש"פ הנ"ל ע' יב — מ"שיחות תרצ"א**.

(23) ויצא כט, ורט: "והנה רחל בתו באה עם הצאן .. ורחל באה עם הצאן". ובפרש"י (שם, ו), (שבראשון) "הטעם באל"ף (מלרע), ותרגומו אתיא, ורחל באה (השני), הטעם למעלה בבי"ת (מלעיל), ותרגומו אתת, הראשון לשון עושה, והשני לשון עשתה". ובהערת רבינו בהגש"פ שם: "ראה רש"י בראשית כט, וא"ו. זח"א רסה, א. רמב"ם הלי' תשובה ספ"ח**".

(24) ובא' ממכתביו (נדפס גם בהגש"פ הנ"ל ע' סח) — במענה לשאלה איך לפרש "לשנה הבאה בארעא דישראל, הבאה מלעיל" — כותב רבינו: "נראה לי לומר שפירושו כפשוטו, שזה תקופה שכבר התחילה, בשנת פסח זה עצמה, ולשנה הבאה מלרע — בני חורין, היינו, בעתיד. ולהוסיף גם בהבנת הדברים ובפרט ברוחניותם, כי לשנה הבאה בארעא דישראל תלוי רק בהאדם עצמו, שבחירה חפשית לו, ובפרט ברוחניות הדברים .. ולכן כשאומר ומחליט לשנה הבאה בארעא דישראל — בידו להעשות כך על אתר, וגם שעה אחת קודם, משא"כ להעשות בני חורין, היינו להשתחרר משעבודים, הרי, כמו בדין הנגלה צריך לשטר שיחרור או לענינים מעין זה, וברוחניות ה"ז כמה שנאמר שרק הקב"ה שוחטו ליצה"ר, וכדרז"ל אל תקרי חרות אלא חירות".

(25) לכאורה כוונת רבינו שאולי אפ"ל להיפך — שהא' ("לשנה הבאה בארעא דישראל") הוא מלרע, והב' ("לשנה הבאה בני חורין") הוא מלעיל, כי (כפי שממשיך בפנים) החירות כבר ניתן במ"ת, משא"כ ביאת הארץ צריך לגאולה (היפך הביאור בהמכתב שבהערה הקודמת, שלהיות בארעא דישראל ה"ז בידו, ולהיות בני חורין ה"ז רק ע"י הקב"ה).

(* אבל בשיחת ליל ב' דחגה"פ תרח"ץ סט"ז (סה"ש תרח"ץ ע' 265): ש"לפרקים הבאה מלעיל. ולפעמים הבאה מלרע".

** בזהר שם: "העולם הבא. שכבר בא מקודם ששת ימי בראשית". וברמב"ם שם: "זה שקראו אותו חכמים העולם הבא לא מפני שאינו מצוי עתה .. הרי הוא מצוי ועומד .. אלא מפני שאותן החיים באין לו לאדם אחר חיי העולם הזה".

שהחירות כבר ניתן במ"ת, ובלמוד התורה כראוי נעשה ב"ח וכדאיתא (אבות פ"ו מ"ב²⁶), משא"כ ביאת הארץ צריך לגאולה וכו'. הכותב].

באר נטילתו האפיקומן של ב"ב והצניעו עם שלו, "שמעתי שהוא כמו תכוסו על השה²⁷, שיעשו קרבן פסח ביחד. פעם בקש נחמן מריאסין²⁸ את אדמו"ר לקחת גם את שלו, ויענהו "דאָרפסט דאך וויסען צי איך וויל"²⁹.

גם אצל המגיד הי' מנהג זה. והי' מחלק תלמידיו לג' מחיצות. מחיצה א' ב' וג'. לא שמעתי אם הי' מצרפם לאפיקומן שלו, או רק שלהם. וכן הי' ג"כ אצל אדה"ז. — פעם א' לא לקח מאחד מחתניו ונעדר חתנו באותה שנה — כן הי' נוהג גם אדהאמ"צ. והצ"צ — הי' זמן שהי' סמוך על לגמרי על שולחן חותנו, זמן — שהי' בא רק להשלים הסדר אצל אדהאמ"צ, וזמן שהי' עושה כל הסדר לעצמו.

כל הפסח אוכל — מו"ח כ"ק אד"ש — רק בכף ולא במזלג. המצות שלו — בעת האכילה — מכוסים תמיד במפה³⁰. מרק כמעט שאינו אוכל. באחרון ש"פ אוכל גם במזלג, וגם מרק. אבל גם אז רק שמורה³¹, ובלי סוכר³².

תפלת חול של אדה"ז נמשכה שעה וחצי³³.

(26) "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה".

(27) בא יב, ד. — וראה רמב"ם הל' קרבן פסח רפ"ב: "אין שוחטין את הפסח אלא למנויו שנאמר תכוסו על השה", והרי האפיקומן הוא זכר לקרבן פסח (וראה גם תורת מנחם — התוועדויות הישי"ת ע' 201).

(28) ר' ישראל נחמן — הכהן — מאריאשין. ראה אודותו בהערת רבינו בסה"ש תורת שלום ע' 16. וראה גם שיחת ליל א' דחגה"פ תש"ב (סה"ש תשי"ב ע' 87): "ר' נחמן מאריאשין איז געווען פון די חסידים, וועלכע פלעגען זיין חג הפסח ביי די רביים, א" פסח'דיגער", און ביי אים איז געווען פאָרצייכענט אַ סך ענינים וואָס ער האָט געזען און געהערט פסח ביי די רביים". וראה גם ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש (בעריכת רבינו) ע' 67.

(29) ראה גם שיחת ש"פ מקץ תשי"ח.

(30) ראה הגש"פ הנ"ל ע' לז: "נוהרין ביותר ממצה שריו" (ראה שו"ת אדה"ז ס"ו). וראה ש"ת סוסת"ס). ולכן המצות שעל השולחן מכוסות, שמא יפלו עליהם מים" (וראה גם שיחת שבת חוהמ"פ ש"ת ס"ב — סה"ש קייץ הישי"ת ע' 37).

(31) ראה גם שיחות ליל אחש"פ תרצ"ו ס"א, תרצ"ז ס"א, ש"ת ס"א (סה"ש תרצ"ו-חורף הישי"ת ע' 135, 236, קייץ הישי"ת ע' 71).

(32) ראה גם אגרות-קודש אדמו"ר מהורש"ב ח"ד ע' רנב. שיחת ש"פ חוהמ"פ ש"ת ס"ג (סה"ש קייץ הישי"ת ע' 37). "המלך במסיבו" שם ס"ע שז ואילך. וש"נ.

(33) ראה גם סה"ש תורת שלום ע' 13, 117.

אדה"ז הי' נקרא "דער ל'טואַק". פעם ספר לו הה"מ דבר בשם אלי', ויבקשהו אדה"ז שיתגלה אליו³⁴.

מוצאי חה"פ.

פעם כלו הנרות בש"ק אצל הצ"צ. קרא א"י³⁵ ואמר שיתן לו כוס י"ש, וידליק נר, וככלותו לשתות כבהו. ויאמר לו הצ"צ שיתן לו עוד. ויהי כאשר הדליק הנר עוד הפעם, ויצוהו הצ"צ לחכות בחדר אחר עד שיתן לו.

אדנ"ע הי' כותב דא"ח³⁶ בחוה"מ גם בדיו³⁷.

במענה על שאלתי: לא שמעתי גם סברא לאמר תקון בשש"פ³⁸. אדנ"ע הי' נייער כל ליל שש"פ³⁹.

תקון שבועות הי' אומר אדנ"ע בדרך בנסיעתו להדאצ'ע⁴⁰. והיו פעמים שאמר ב' פעמים התקון, באמרו: כדעת הלל — מפאָרִיץ⁴¹ — במעמד רשב"ץ הי' קורוהו "ר"ה", רק בפני "הלל". — כי ר"ה מפאָרִיץ הי' אומר תקון ב' הלילות של שבועות⁴².

(34) להעיר גם מהמסופר בתורת מנחם — התוועדויות הישי"ת ס"ע 202 ואילך. שיחת יו"ד שבט תשי"ג סל"ט (וראה גם יומן א ס"ע 23: א' ליטוואַק גלייבט ניט ביז וואַנעט ער ציילט ניט דורך").

(35) = אינו יהודי.

(36) "ר"ת "דברי אלקים חיים" — שם תורת החסידות בספרות החסידים וגם מחוצה לה" (הערת רבינו ב"פתח דבר" להמשך והחרים תרל"א).

(37) ראה סה"ש תורת שלום ע' 202 (מיומנו של כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ): "לענין חוה"מ שמעתי ממנו מפורש שדא"ח כותב גם בענינים חדשים (לא בהגה"ה .. בלבד) ואמר לי שהעדר ההתעסקות בדא"ח הוי דבר האבוד ודאי".

(38) ראה גם "המלך במסיבו" ח"א ע' רצה, ח"ב ע' קכט.

(39) ראה שיחות אחש"פ תרח"ץ סכ"א, שש"פ תרצ"ט ס"ד (סה"ש תרצ"ו-חורף הי"ש"ת ע' 276, 327). וראה גם שיחות שש"פ תרח"ץ ס"ד (סה"ש שם ע' 270), תש"ב ס"ד (סה"ש תש"ב ע' 100). "המלך במסיבו" ח"א ע' רח, ח"ב ע' קכט ואילך. וש"נ.

(40) = נאות-דשא.

(41) ר"פ מתולדותיו (בעריכת רבינו) בתחילת ספרו פלח הרמון בראשית ושמות (הוצאת קה"ת).

(42) ראה שיחות ליל א' דחגה"ש ש"ת ס"ד (סה"ש קייץ הי"ש"ת ע' 114), תש"ג ס"א (סה"ש תש"ג ע' 118). וראה גם רשימת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ (ב"מבוא" לקונטרס "ומעין" ע' 34).

גם לאותם שהיו נזהרים ללמוד רק דא"ח של "רבי", היו מקילים בשל ר"ה, כי הוא הי' שומר ביותר דברי הרב⁴³.

כן הי' שולח הצ"צ אנשים "זיצען" אצלו וללמוד מדרכיו. כן שלח הצ"צ גם ל⁴⁴ אַזאַריצער והרבה אנשים לר"פ מאַלאַסטאיקער⁴⁵.

התחיל⁴⁶ לנסוע לליובאַוויץ ע"י ר' זלמן זשעזמער.

— על ר"ז זה ספר לי אדנ"ע שהוא פי' גולל אור מפני חושך — הוא הצמצום, וחושך מפני אור — הקו"ח⁴⁷. [הובא סתם בהחלצו רנט⁴⁸]. וסיים אדנ"ע: דאָס איז פיה"מ⁴⁹ פון אַמִּטוואָכדיקען מעריב. ספר לי כשלמד עמי המשך רס"ו.

סדר למוד זה: למדנו יום ב' ד' ומוצש"ק. לומדים מתוך הכתב. הוא אחז כתב וגם אני, וכן למדנו. גם התחלת המאמרים לכל פרשה ופרשה. אחרי הלמוד הייתי עושה "הנחה" מכל המדובר בעת הלמוד⁵⁰.

מסרתי לאדנ"ע שאלת איש אחד (לא פי' שמו. הכותב) "ווי דערפילט מען אלקות". ענני: זוהי שאלה, אבל בנוסחא אחרת "ווי דערפילט מען ניט אלקות".

כשהיו מחכים — קודם התחלת המאמר או טרם צאת אדנ"ע לאמור המאמר — הי' כאו"א נדחק לעמוד בשורה היותר קרובה וגם כ"ק מו"ח אד"ש בין כולם, עומד לבוש שטריימיל והזיעה נוטפת על פניו, ולא הי' מוחה אותה בעת המאמר.

חשתי מעין עונג מדוחקא זו. ובזמנים שמצד בריאותי מוכרח הייתי

(43) ראה גם סה"ש תרצ"ט ע' 301.

(44) כ"ה בגוכי"ק. — ואולי הכוונה להחסיד ר' בצלאל אַזאַריצער מחסידי אדמו"ר הצ"צ, חברו של ר' הלל מפאריטש (ראה אודותו סה"ש תרפ"ה ע' 72. וש"נ).

(45) ראה אגרות-קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"ו ע' קעא. וראה גם סה"ש תרצ"ז ע' 186.

(46) ר' הלל. — ראה ר"פ מתולדותיו שבהערה 41. לקו"ד ח"ד תשמה, א.

(47) = הקו וחוט. — בלקו"ד שם: "הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק צוקללה"ה נבג"מ זי"ע באחד המאמרים מביא בשמו, גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור, גולל אור שלפני הצמצום מפני חשך הצמצום, וחשך הצמצום מפני שיתגלה אור העצמי".

(48) ספכ"ז (סה"מ תרנ"ט ע' עח): "וזהו גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור, דגולל אור הראשון דאוא"ס שלפני הצמצום מפני החשך והעלם הצמצום ונתעלם בבחי' נקודה אחת כו', ואח"כ גולל את החשך והצמצום מפני האור שהוא בחי' אור הקו שמאיר אחר הצמצום כו'".

(49) = פירוש המילות.

(50) ראה "הערות וביאורים להתחלת המשך תרס"ו" (כתי"ק אדמו"ר מהוריי"צ) שנדפס בסוף המשך תרס"ו (בהוצאת תנש"א — עמודים תרמ"תרסג), כנראה הם — חלק — מהנחות הנ"ל "מכל המדובר בעת הלימוד".

לעמוד מן הצד, חשתי אַווייטאַג מזה.

בשנת רמ"ח כשנבחר אאמו"ר לגבאי בחברה קדישא, אמר דא"ח — "אין הק' בא בטרוניא עם בריותיו"⁵¹ — בביהמ"ד אצל העמוד בעמידה. וגם אז עמדתי אצלו.

"לפעמים לא יכולתי להתאפק מלחייך מעונג בטוב איזה סברא שכליית בעת המאמר, והייתי סוגר עיני מיראתי לבלבל.

ר' גרשון בער פּאָהאַרער⁵² הי' עומד — בתחלת המאמר. אח"כ א"י⁵³, כי לא ראיתו — בעינים סגורות ואצבעו בין שניו (הראה לצד הימני בפיו. הכותב).

מהרשנ"ע הי' אומר דא"ח בעינים סגורות. באמצע האמירה הי' פותחן לאיזה זמן וחוזר וסוגר⁵⁴. למולו עמד אדנ"ע, רז"א לא יכול לידחוק ולעמוד מפני בריאותו, רק באותן הפעמים כשהי' מהרשנ"ע מדבר דא"ח מעל הבימה — בישיבה ג"כ — הי' גם רז"א על הבימה. טרם צאת מהרשנ"ע לאמירת דא"ח היו כל הנאספים דוחקים א"ע, מתאמצים להתקרב וכו', אבל משיצא לא הניע איש ידו ורגלו.

והצווי הי' שבצאתו יסגרו הדלתות ואיש לא יצא ולא יבוא. מי שישן יוציאווהו וגם יתנו לו צעמְעְרִיצֶה להריח (אבק מעורר לזורר — נִסְעָן⁵⁵ — ביותר)⁵⁶.

פעם אירע ואחר רג"ב מפאהאר רגעים אחדים, ונשאר כל זמן המאמר מעבר לדלת.

היו מאמרים שאמרם — מהרשנ"ע — פּאַר די קינדער מקודם, וחוזר ואומרם גם בש"ק, ולפעמים אמר בש"ק מאמר אחר.

עד יום א' לפנות בוקר — פּאַרטאַג — הרשות ניתנה לכנוס אליו ולשאול בהמאמר.

פעם נכנסו אדנ"ע ורז"א במוצש"ק לשאול דבר מה בהמאמר, ואמר שיחכו מחוץ לחדרו. חכו עד שעה 4¹/₂ לפנות בוקר, שאז פתח

(51) נדפס בסה"מ תרמ"ו-תר"ן ע' קפו ואילך. וראה (ע"ד מאמר זה) — סה"ש תרצ"ו ע' 11, ובהנסמן שם בהערות 10-12.

(52) ראה אודותו — סה"ש תרפ"ה ס"ע 81 ואילך. וש"נ.

(53) = איני יודע.

(54) נעתק בספר התולדות אדמו"ר מהר"ש (בעריכת רבינו) ע' 20.

(55) = להתעטש.

(56) ראה גם תורת מנחם — התוועדויות תשי"ב ח"א ע' 24. ועוד.

מהרשנ"ע פתח חדרו וקרא אותם.

שש"פ בצהרים.

במענה על שאלתי: כמעט תמיד הי' אדנ"ע עומד בעת הקריאה ופניו הצדה. בעת קריאת השירה ועשה"ד מיסב פניו אל הס"ת⁵⁷. בשעת קריאת שירת מרים מיסב פניו אל ארון הקודש.

אחרון ש"פ.

רשב"ץ⁵⁸ הי' מוכר ספרים. להליובלינער⁵⁹ לא הי' נותן מקודם הספרים גם לדפדף, אף שדרך מוכרי ספרים הוא, מפני זכרונו העצום, אלא שהי' לוקח מאתו אַ פּיאָטאַק⁶⁰ שכר הלואת ספר.

פעם נכנס רשב"ץ אל הליובלינער וימצאו צוטראַגין ביותר והולך בחדרו אנה ואנה. עבר זמן רב ובראות הרשב"ץ שאין הוא מפסיק מהילוכו שאלו לסיבת הדבר. "ווי רעכענסט דו איך בין קלאַר משניות?" ויתפלא רשב"ץ מאד לשאלה זו, כי מילתא זוטרתי היא לגבי הליובלינער. ויספר לו הליובלינער: פעמיים בשנה הי' מנהגו לבוא לליובאַויץ (והוא עודנו רב בפּאָלאַצק), והי' מותנה עם הצ"צ שבכל פעם יציע לפני הצ"צ איזה ענין אַ דורכגעארבעטען במשך חצי שנה זו, וש"ט⁶¹ תרוויהו בזה. גם בפעם זה, כשנכנס אל הצ"צ התחיל להציע לפניו איזה ענין. הצ"צ שמע ורק אומר "נו, נו, נו". ויאמר לבסוף "זהו משנה". מובן איך נתבלבלתי בשמעי מענה זה. ויסף הצ"צ ויגד לי גם באיזה סדר ואח"כ גם המסכת (כמדומה לי מס' בכורות⁶². כ"ק מו"ח אד"ש), ואח"כ התחיל לאמר גם המשנה בלשונה. אבל גם אז כשאמר ב"ה' תבות הראשונות של המשנה, עדיין לא הבנתי השייכות אל הענין שבו דברתי, ורק אח"ז

(57) להעיר שב"היום יום" — בתור הוראה לרבים — מובא ש"בשעת קריאת עשה"ד עומדים ופניהם אל הס"ת" (כד שבט; א' דחה"ש; י"ג מנ"א), אבל בנוגע לקריאת השירה נזכר רק ש"בעת קריאת השירה — עומדים" (יז שבט, שבת שירה; כא ניסן, שביעי של פסח).

(58) בהבא לקמן — ראה גם סה"ש תש"ד ע' 16 ואילך. לקו"ד ח"ב רפט, א ואילך.

(59) הרב הגאון החסיד ר' שניאור זלמן בעהמ"ח שו"ת "תורת חסד" (סה"ש ולקו"ד שם).

(60) = שם מטבע קטנה ברוסיא (ה' קאַפקעס).

(61) = ושקלו וטרו.

(62) כ"ה (מסכת בכורות) גם בלקו"ד שם.

אורו עיני. וסיים הליובלינער: "זהו תורה לשמה". האָט געכליפּעט⁶³ — לשון הרשב"ץ — ואמר "אם לפני ארבעים שנה הרגיש הרמת הרוח מעסק התורה, קאן מען שוין ניט צוקומען צו תורה לשמה אין דעם גלגול".

עד כמה גדול כח קדוש בשעת תשמיש⁶⁴ אפשר לראות מר' מימון. שנשמת הרמב"ם לא היתה נשמה דאצילות, וע"י קדוש ר"מ הגיע הרמב"ם לזה שהשיג עד עולם הבריאה⁶⁵.

הצ"צ אמר: אַ איד דאַרף זיין קלאָר ש"ס, ווי דער רמב"ם⁶⁶. וישאלהו דודי הרי"ל⁶⁷ אודותו, ויענה הצ"צ "עטליכע מסכתות, והתחיל למנותן, ולא מנה רק מס' קטנות ומס' ערובין.

ישנו העתק מהרשנ"ע מצעטיל כ"ק הצ"צ שהחליט ללמוד בכ"י⁶⁸ שש שעות בלילה בעמידה נגלה. ות"ל שקיים ועבר על ש"ס בבלי וירושלמי וד"ח שו"ע⁶⁹ בעיון⁷⁰.

צהרים

אדנ"ע עשה מעשה ושתה יין בתוך הסעודה בברכה (כי לא הי' סמוך לקדוש), כיון שלא לצאת בברהמ"ז חובת ברכה מעין שלש על היין, וצרפו למה שטעם מכוס של ברכה, שיהי' כדי שיעור, וברך ברכה מעין ג' אחר הטעימה.

ש"ק כ"ד ניסן רצ"א. ריגא.

אדנ"ע אמר פעם הדרך בגמרו הש"ס בפעם הג'. ההדרן הי' מאמר

(63) התפרץ בבכי ויללה.

(64) ראה גם תניא ספ"ב.

(65) ראה אוה"ת דברים ע' כג. סה"ש קייץ ה'ש"ת ע' 41. תש"ה ע' 17.

(66) בלקו"ד שם, הובא ענין זה (זיין קלאָר ש"ס ווי דער רמב"ם) כהכנה ללימוד תורה לשמה, ובהמשך לזה בא הסיפור (דלעיל) אודות הלוברלינער. — ואולי גם הענין דקידוש בשעת תשמיש בנוגע להרמב"ם (שהובא בינתיים) שייך לזה.

(67) כ"ק אדמו"ר ר' יהודה לייב מקאָפּוסט, בנו של הצ"צ.

(68) = בכל יום.

(69) = וד' חלקי שולחן ערוך.

(70) נעתק ב"היום יום" כט תמוז (מ"רשימותי"), ובר"פ מתולדות הצ"צ (בעריכת רבינו)

שנדפסו בסו"ס דרך מצותיך (הוצאת קה"ת).

דא"ח — מהו הדרן. במשך שנת האבילות, בא"י⁷¹ שעל אמו זצ"ל, סיים כל הש"ס להיא"צ, וש"ס משנה לסוף יא' חדש⁷².

כי הי' לומד בכ"י — לבד שעוריו — ג' פרקים משניות, בשחרית, מנ' וערבית, ואח"כ אומר קדיש דרבנן.

בכלל הי' לומד המשניות לעצמו אבל הי' נשמע קול הברה.

לסוף היא' חדש, בלמדו ממשנה האחר', הגבי' קולו ששמעו הכל. למד המשנה, אח"כ המפר' (רע"ב ותיו"ט) ע"ד הפשוט. ואח"כ אמר דא"ח "עמד וימודד ארץ" כעשרים מינוט — איש לא פלל שיאמר, ולא נאספו — אמר אח"כ בלחש בישיבה ואצל העמוד בעמידה כעשרים מינוט, ואח"כ אמר קד"ר⁷³.

הי' חוזר משניות בע"פ, וגם בשנת הסתלקותו. ולפעמים הי' מו"ח רואה בספר והוא אומר בע"פ.

בכלל היו אצל אדנ"ע שעורים רבים⁷⁴.

הי' לומד בכ"י ב' שעורים גמרא. א' לעיוני ב' דפים בשבוע. והב' למיגרס, הרבה יותר. ושעור זה הי' לומד גם ביוהכ"פ⁷⁵ בין מוסף למנחה. (שאלתי ע"ד ת"ב והשתמט מלענות. אבל, כנראה גם אז למד. הכותב) גם שעור — לא בכ"י — בלמוד פוסקים. ואמר אדנ"ע שחור"מ הוא לומד בעונג, וא"ח יו"ד ואה"ע בדרך קבלת עול.

בת"ב הי' לומד כל המדרש איכה, וגם סוגית ר"י בגיטין⁷⁶, בכל שנה ושנה⁷⁷.

במשך כל השנה מסיים גם המד"ר⁷⁸ — לוח מסדרות הארוכות ופורע באחרות.

(71) = באבילות.

(72) נעתק (בשינויים קלים) ב"היום יום" ט שבט (מ"רשימותי").

(73) = קדיש דרבנן.

(74) מהבא לקמן (וראה גם לקמן ע' 34). — נעתק (בשינויים קלים) ב"היום יום" ג ניסן (מ"רשימותי"). ושם: "משיעורי אאמו"ר: בכל יום פרשה חומש עם פרש"י. אמירת תנ"ך בעל פה: קאפ' אחד מתורה וכן מנביאים וכן מכתובים. פרק אחד משניות. שיעור גמרא לעיוני ב' דפים לשבוע, שיעור למיגרס ג' דפים ליום. שיעור בירושלמי. גם שיעור — לא בכ"י — בפוסקים. במשך השנה הי' מסיים כל המד"ר: לוח בסדרות הארוכות ופורע בקצרות".

(75) ראה גם שיחת ש"פ שמות תשי"ג.

(76) "אמר ר' יוחנן וכו'" — גיטין נה, סע"ב ואילך.

(77) נעתק (בשינויים קלים) ב"היום יום" ט מנחם אב (מ"רשימותי").

(78) = המדרש רבה.

בכ"י פרשה חומש עם פירש"י, ובליל ה' מפרשת השבוע עם פירש"י. מהרשנ"ע אמר "א' חסידישער יונגערמאן דארף לערנען חומש מיט רש"י", והי' אדנ"ע תמיד עושה כן. וגם הצ"צ למד בכל ליל ה' מפרשת השבוע עם פירש"י⁷⁹.

מלבד זה הי' לומד תורה (חומש) עם איזה פי', בכל שנה פי' אחר. פעם פנ"י. שאלתי ע"ד פי' הראב"ע, ואמר שפ"ז ג"כ⁸⁰.

הי' אומר בכ"י תנ"ך בע"פ. שאלתי ע"ד דברים שבכתב וכו'⁸¹, ואמר שלא היו נזהרין בזה.

בכ"י במשך שעה ורבע הי' "א' שפאָציר בין הספרים". והי' לוקח איזה ספר ומעיין בו⁸². הי' הולך עם צעטל ובוחר ספר. הי' אומר זוהר.

מפרשת ויקרא עד פ' נצבים, הי' אומר לפני קבלת שבת שה"ש⁸³ — לא עם הטעמים, כ"א בנגון מיוחד לזה.

בשבתות הקיץ הי' לומד פרקי אבות — לפעמים ב' וג' משניות — בשבת, ולכן נמשך אצלו כל הקיץ.

בש"ק מקדש, מזונות, אח"כ לומד ומתפלל מנחה, ואח"כ אוכל הסעודה. וכנראה, שהי' זה כדי להשלים ג"ס⁸⁴ (בפעם אחר שמעתי ממו"ח, ששאל את אדנ"ע איזה מהם לסעודה ג'. וענה איזה שתרצה. הכותב) כי לא הי' אוכל סעודה ג', וגם אם אכל פירות, לא הי' זה להשלים ס"ג⁸⁵. און דאס האָט עם געקוועצט. כך הי' רובא דרובא, גם בשבתות הקיץ. ואם, לפעמים, לא התפלל מנחה קודם הסעודה, היתה איזה סיבה בדבר.

(79) ראה גם (ע"ד לימוד חומש עם פרש"י) — סה"ש תרפ"ג ע' 39, ובהנסמן שם. (80) = שפעם [שפירוש] זה גם כן. — וראה גם סה"ש תרצ"ו-חורף ה'ש"ת ע' 45, 136, 197. תש"א ס"ע 150. תש"ב ע' 27 (ושם נזכרו (נוסף לפי' פנים יפות ופי' ראב"ע) גם: מדרש זהר, רבינו בחיי, פי' הרמב"ן).

(81) ש"אי אתה רשאי לאמרן על פה" (גיטין ס, ב). — וראה שו"ע אדה"ז או"ח סמ"ט.

(82) ראה גם סה"ש קיין ה'ש"ת ע' 114.

(83) במכתב רבינו מט' אייר תש"ח (אגרות-קודש חכ"א ע' עט): "כ"ק אדנ"ע הי' אומר

בזמנים ידועים שה"ש בעש"ק, וכנראה לא ניתן להגלות איזה זמנים".

(84) = ג' סעודות. — וראה בארוכה לקו"ש חכ"א ע' 84 ואילך.

(85) = סעודה ג'.

א' כ"ה ניסן.

מהרשנ"ע⁸⁶ הי' חוזר המאמר לפני רשב"ץ (בחיי הצ"צ). היתה אצלו אסיפת מקטרות (פִּפְקָעֶס), והי' אומר לרשב"ץ: קום, זיי זיינען שוין אַלע דא. דאס (בהראותו על מקטרת) איז יאשע (טומרקין)⁸⁶, דאס איז אייזיל האמלער⁸⁷, דאס איז פרץ⁸⁸ וכו' — כי את כולם הי' קורא בלא ר', גם דעם ליובלינער⁸⁹. לבד את ר"ה מפאַרִיטש הי' קורא בצרוף ר'⁸⁹ — והי' חוזר המאמר.

ב' כ"ו ניסן.

יש אצלי בכת"י אדנ"ע המאמר — איתא במד"ת⁹⁰ — שאמרתי להברמ"צ שלי, שנתן לי במתנה, שהוא הוא המאמר שדבר אדנ"ע ביום הברמ"צ שליו⁹¹. וישנו אצלי ג"כ בכת"י מהרשנ"ע שנתן — להברמ"צ של אדנ"ע — לאדנ"ע במתנה⁹².

גם לברמ"צ של רז"א כתב מהרשנ"ע מאמר דא"ח שיאמרנו רז"א, אבל אח"כ לקחו בחזרה, והוא כרוך בביכעל של שנה ההיא. משא"כ במאמר של אדנ"ע.

בב' המאמרים ניכר שהם בשביל נערים לאומרם לברמ"צ. אבל עתה, אין זעכציג יאָהר אַרום, לאחר שידועים דברי ימי חייו של אדנ"ע ורז"א, רואים ווי עס שפּיגַעֶלט זיך אָפּ בהמאמרים האלו חייו של כאו"א. מלבד זה, אמר גם מהרשנ"ע, חסידות לכל ברמ"צ⁹³. לברמ"צ של

(86) הרה"ג ר' יוסף תומאָרקין מקרעמענטשוג. רב בסוראָז ואח"כ בקרעמענטשוג, מחסידי אדמו"ר הצ"צ ואדמו"ר מהר"ש. — ראה אודותו בית רבי ח"ג פ"י.

(87) ראה אודותו יומן א' ע' 20 הערה 36.

(88) הרה"ג הרה"ח ר' פרץ חן, רב בבעשענקאָוויטש, נעוועל, טשערניגאָוו, מחסידי אדהאמ"צ ואח"כ אדמו"ר הצ"צ. — ראה "התמים" ח"ג ע' כא.

(89) ראה גם לעיל (ע' 22) ד"ה תקון.

(90) = במדרש תילים. — נדפס בסה"מ תרל"ד ע' נג ואילך, תרנ"ג ע' רעט ואילך, תש"ח ע' 271 ואילך (וראה הערת רבינו שם בתחילת המאמר).

(91) ראה קונטרס "חנוך לנער" (בעריכת רבינו) ע' 9: "ביום כ' מ"ח תרל"ד — חגיגת הבר מצוה .. אמר אז — ברבים — המאמר איתא במדרש תהלים — והוא מאמר אדמו"ר מוהר"ש וישנו בגכת"ק".

(92) ראה גם סה"ש תרפ"ז ע' 174.

(93) ב"רשימת מאמרי דא"ח של כ"ק אדמו"ר מהר"ש נ"ע" שבספר התולדות אדמו"ר מהר"ש הנ"ל: ד"ה אלה הן מעמדות כו' פנחס תרל"א, בר מצוה של בנו רז"א; ד"ה הוא הי'

אדנ"ע "הוא הי' אומר בן ה' למקרא".

אדנ"ע ורז"א לבשו להברמ"צ סיורטוק משי ושלִיפּעס. בני הצ"צ קיילעכדיגע היטלעך ג"כ. שטרײַמלעך הי' נושא הצ"צ, גם מהרשנ"ע (כנראה בעת נשיאותו. הכותב).

אני לבשתי אבנט בשנת נא', אבל באופן שלא יראו. ובאייר נג', שאז התחלתי להניח תפלין בגלוי, בגלוי.

תפלין התחלתי להניח בתמוז נב⁹⁴. ימים אחדים לחנוך, וביב' תמוז נב' בברכה. הנחתים בחדר אדנ"ע שאיש לא ידע מזה.

מתחלה הייתי רק קורא ק"ש בלא ש"ע בהם, ובאלול נב' כל התפלה בתפלין. הייתי הולך לביהמ"ד, נושק הציצית, עומד לש"ע וכו', אבל בשעת מעשה הייתי אומר פסוד"ז, תהלים ומשניות בע"פ⁹⁵.

באייר נג'⁹⁶ התחלתי להניח תפלין גם בפרהסיא.

אמא זקנתי — (הרבנית רבקה ע"ה) — קראה אותי, נתנה לי במתנה אבנט (אבנט סתם), באמרה אני נותנת לך אבנט כמו שנתנו לאביך⁹⁷,

— להברמ"צ⁹⁸ (או לתחילת הנחת תפלין? הכותב) של מהרשנ"ע אמר הצ"צ להרבנית מוסיע תי', איך רעכען עם געבען אַ גאַרטעל ווי דער זיידע האט מיט מיר געטאהן. ותשאל אותו הרבנית מפני מה לבניו האחרים לא נתן, ויענה הצ"צ: באַ אונז פרעגט מען קיין קשיות ניט און אַף אונז פרעגט מען קיין קשיות ניט. להברמ"צ של אדנ"ע נכנסתי אל מהרשנ"ע — כ"ז הוא מדברי הרב' הזקנה זצ"ל — ואמרתי לו ע"ד נתינת אבנט לאדנ"ע. "עס איז אַ גלייכע זאך" ענה מהרשנ"ע. —

אומר בן ה' שנים כו' פנחס, מאמר בנו רז"א (ע' 34). ד"ה איתא במדרש תהלים כו' תרל"ד על בר מצוה של בנו אדמו"ר רש"ב שליט"א (ע' 39). ד"ה נעשה אדם כו' וא"ו אדר תר"ם א"א בני מ"מ שי' בסעודת בר מצוה* (ע' 51).

(94) במק"א (סה"ש קייץ ה'ש"ת ע' 152, סה"מ תשי"א ע' 171 ואילך) מסופר שהתחיל להניח תפלין בלא ברכה ביום ו' עש"ק י"א תמוז תרנ"א, ומיום א' י"ג תמוז — בברכה. (95) ראה גם סה"ש שם.

(96) "יום א' פ' אחו"ק י"א אייר תרנ"ג" (לקו"ד ח"א קז, ב). וראה גם אגרות-קודש אדמו"ר מהוריי"צ ח"י ע' קלו.

(97) המשך הסיפור (לאחרי מאמר המוסגר) — בקטע המתחיל: ושאל אצל אביך כו'.

(98) ראה גם סה"ש תרצ"ו ע' 114.

(* כ"כ בכת"ק אדמו"ר מהר"ש נ"ע על מאמר זה. "א"א" — אולי פ"י "אמר אותו" (הערת רבינו שם).

ושאל אצל אביך מה שאמר לו אז אביו בשעת הנתינה.

רצתי תומ"י לשאול, אבל בדרך מרוצתי נחתי מההתפעלות, ולא הי' בי די עז להכנס לשאול. הלכתי להמלמד שלמד אתי אז — ר' ניסן שמו"י⁹⁹, מלמד טוב. הי' לומד אתי גמרא ב' מס' שונות. א' עם כל התוס' ובעיון. מס' שני' למיגרס ולא כל התוס' — וספרתי לו מה שספרה לי א"ז. יעצני שלא אספר לאיש מזה ושאל את אדנ"ע¹⁰⁰.

ועוד סיפר לי — ר"נ הנ"ל — בשם חמיו ר' פסח מלמד דרדקי⁹⁹ — עם בניו של הצ"צ, ואח"כ עם בניו של מהרשנ"ע. ולכל ברמ"צ היו נותנים לו מתנה עשרה ר"כ (כנראה, גם אצל הצ"צ. הכותב). להברמ"צ של אדנ"ע נכנס ר"פ הנ"ל אל מהרשנ"ע, קבל את י' ר"כ, ונכנסה גם הרבנית, ויתנו אבנט (או שמהרשנ"ע רק ספר לר"פ שנתן אבנט וכו' ולא הי' בפניו. הכותב), ויאמר ר"פ למהרשנ"ע: כמו שעשה אביכם עמכם, שעודני זוכר, איך שנתן לכם אבנט להבמ"צ, ואמר¹⁰¹ חגרה בעז מתני', חגור הוא על הירך, מ'דאָרף איצט אין דערוף ניט טראַכטען... מיט דער צייט... חגור חלציו (או חלצים והוא לשון חנוך. מאמר המוסגר של מו"ח אד"ש) חגור לחלציו¹⁰². להברמ"צ של רז"א לא חפצתי לשאול, אבל עתה... מפני מה השינוי? "פסח, (וזכורני שבעת שספר לי ר"נ כ"ז נשתוממתי על שקרא אותו מהרשנ"ע בלא ר' אף שהי' רבו. מאמר המוסגר של מו"ח אד"ש) באַ אונז פרעגט מען קיין קשיות ניט און אַף אונז פרעגט מען קיין קשיות ניט. ווער ס'פאַרשטייט — פאַרשטייט. ווער ס'פאַרשטייט ניט — פאַרשטייט ניט.

[מהברמ"צ (?) הי' מקפיד מהרשנ"ע שיקראו את בניו וחתנו בר"ת רז"א וכו'¹⁰³. וגם הוא עצמו הי' אומר גייט צו רז"א'ן, צו רמ"ל'ן¹⁰⁴ וכו'.

(99) ראה אודותו סה"ש שם ע' 120. וש"נ.

(100) המשך הסיפור (לאחרי מאמר המוסגר) — בקטע המתחיל (בע' 32): חשבתי לשאול כו'.

(101) ראה גם ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש הנ"ל ע' 12: "ואמר חגרה בעוז מתני', מאמר קצר בענין חגור חרבך על ירך גבור".

(102) ע"כ הוא סיפורו של ר"פ למהר"ש — ע"פ זכרונו מדברי הצ"צ בעת נתינת האבנט למהר"ש. ולאח"ז ממשיך ר"פ ואומר למהר"ש שלהברמ"צ של רז"א לא חפצתי לשאול (מדוע לא הי' סדר הנ"ל דנתינת האבנט) כו'.

(103) ראה ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש הנ"ל ע' 22: "אדמו"ר הצ"צ הנה בעת הברית של בניו ונכדיו הי' קורא להם ג"כ שם בר"ת (מהר"ל, מהר"ש וכיו"ב). ויקרא לו: רז"א" (וראה גם סה"ש שם ע' 113).

(104) חתנו ר' משה ארי' לייב גינזבורג מוויטעפסק (בעלה של מרת דבורה לאה).

פעם עמד מהרשנ"ע אצל חלון חדרו וישמע את רד"צ חן¹⁰⁵ אומר שילך לחזרה אל אדנ"ע, וקראו בשמו בתוספות ר'. ויקראו מהרשנ"ע ויאמר: קום איך וויל אַ קוק טאהן ווער ביסט דו וואס דו רופסט עם וכו'! רד"צ פרץ בבכי וכו'. מוסגר ממו"ח אד"ש].

ויספר לי ר"נ איך הברמ"צ של רז"א היתה ברוב פאר. היתה יט' תמוז, ויתחילו לחגוג ימים אחדים קודם יז' תמוז. הסעודה ערכו בגן וכו'. חשבתי לשאול את אדנ"ע עוד באותה לילה. אני לא הייתי אוכל בצהרים, לבד בש"ק, אתו עוד, כי לא הי' מתאים אל סדה¹⁰⁶ שלי. כן סעודת הערב לא הייתי אוכל אתו, אבל ממעריב הלכנו יחד — כי בימי הספירה היו מתפללים מעריב בצבור. ואדנ"ע הי' מאריך הרבה מאד בברכת הספירה ובעצם הספירה. וחשבתי שבחזירתנו הביתה אעשה תנועות המורים שיש לי דבר לשאול, וכאשר ישאלני יוסף — והי' קוראני יוסף כמעט כאלו נכתב ב"שיין" — יושף. ולפעמים בשעתא דבדיחותא, בסיבת מאורע אחד, ר' איצ'ל, וואס זאָגט ר' איצ'ל וכדומה — מה לך, אשאלנו. אבל באותו ערב באו אל החצר כמה בע"ב בד"ת¹⁰⁷ שיפשו בו ביניהם, ולא אסתעייא בידי מילתא. ולמחרתו בבקר כשראני מחכה אצל דלת חדרו ושאלני, ספרתי לו ע"ד נתינת האבנט. נתרגש מאד ומיד נראו דמעוּת בעיניו, וישקני על מצחי.

עוד קודם מלאת לי יג' שנה, היו בידי ב' מתנות מאדנ"ע כת"י דא"ח. מאמר "מה רבו מעשיך" — כת"ק אדנ"ע בעפרון — ו"ת"ר נ"ח" — כת"י ר"ש כותב¹⁰⁸ עם הג' ¹⁰⁹אדנ"ע¹¹⁰ —

"מה רבו מעשיך" נתן לי בשנת נב', באמר זהו א חסיד'ישע נשיקה

(105) הרה"ח ר' דוד צבי בן הרה"ח ר' פרץ חן (הנ"ל הערה 88). רב בטשערניגוב, מחסידי אדמו"ר מהר"ש ואדמו"ר מוהרש"ב נ"ע. ראה אודותו סה"ש תרצ"ט ע' 298. וש"נ.

(106) = סדר היום.

(107) = בעלי-בתים בדין-תורה.

(108) "ר' שמואל סופר — ראש המעתיקים בליובאוויטש במשך שנים רבות" (לשון רבינו ב"פתח דבר" להמשך והחרים תרל"א).

(109) = הגהות.

(110) נדפס בסה"מ תרמ"ג ע' לה ואילך. — על המאמר רשם כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ: "המאמר כתב ידו של ר' שמואל כותב, וההגהות כ"ק הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ ז"ע. מאמר זה קבלתי במתנה חנוכה תרנ"ג* ולמדו עמי שלשה פעמים".

(* ובסה"ש תש"ב ע' 29: "שבת פרשה לך לך (תרנ"א). דער פאָטער האָט מיר פאָרהערט און האָט מיר געשענקט דעם מאמר ת"ר נר חנוכה, רמ"ג".

ובמשך הימים אספר לך.

ובשנת נו' ספר לי אשר בשנת מד' — ואדנ"ע דר אז בב' חדרים. חדר המטות, וחדר שבו ישב אז אדנ"ע עם רי"מ מפאלטאווע¹¹¹ ולמדו. וגם מטתי עמדה שם. זה הי' בלילה וישנתי במטתי. מספרים שהייתי יפה און אַ ליכטיגער קינד. ויראני רי"מ בישני, ויתחילו לדון ביניהם, ע"ד בני תמורה¹¹² ע"פ פשט, ויותר בדקות ע"פ באור דא"ח. ויאמר רי"מ, שמראה שלי וזיו פני מורה על טהרת המחשבה וכו'. ונתעורר אז החפץ אצל אדנ"ע לנשקני. ויעלה ברעיונו איך שבביהמ"ק מלבד שהיו מביאים קרבנות, הביאו ג"כ כסף, זהב וכו' לבדה¹¹³. והחליט להחליף נשיקה זו בדא"ח. ויכתוב אז את המאמר "מה רבו מעשיך" אשר נתנו לי בשנת נב'¹¹⁴.

כן קבלתי בשנה זו גם מאמר "ת"ר נ"ח". זה הי' אחרי חתונת דודתי מושקע תי¹¹⁵. אמר לי בחיור: ביסט אַ שַׁקֶץ. ווי קומט אַ אינגל פון 12 יאהר זיין אויף (שטייען?) אַ גאַנצע נאכט צו חסידות¹¹⁶. אלטע אידען זיינען ניט געווען. ונתן לי את המאמר במתנה.

"מה רבו מעשיך" למד עמי כ^{11/2} חדשים לפני הברמ"צ. בתחלה כולו ואח"כ מעט מעט עד שידעתיו לחזרו.

מלבד זה צוה לי ללמוד המאמר לברמ"צ שגם הוא אמרו, וכנ"ל¹¹⁷, ומאמר "הוא הי' אומר".

הברמ"צ שלי הי' ביום ב' ואז עליתי לתורה. כשהייתי עמו על האוהל, צוה לי לאמר שם "הוא הי' אומר", ועוד מאמר (כמדומה "מה רבו". הכותב).

בש"ק שלאח"ז חזרתי בחדרו "הוא הי' אומר", ועוד מאמר

(111) הר"ר יעקב מרדכי בעזפאָלָוּ, רב בפּאָלָטָוּע. מחסידי אדמו"ר מהר"ש ואח"כ אדמו"ר מהורש"ב נ"ע. ראה אודותו בהנסמן בסה"ש תרצ"ז ע' 179 הערה 42.

(112) ראה נדרים כ, ב. טושו"ע או"ח סר"מ ס"ג.

(113) = לבדק הבית.

(114) סיפור זה סיפר רבינו בימי השבעה להסתלקות אדמו"ר מהוריי"צ (ראה גם תורת מנחם — התוועדויות הישי"ת ע' 4), ונתבאר בשיחת יו"ד שבט תשכ"ב.

(115) עם ב"ג הרה"ח ר' משה שי' הכהן האָרענשטיין — יום ועש"ק תצא י' אלול תרנ"ב.

(116) ראה רשימת המאסר (סה"ש תרפ"ז ע' 227): "נוכרתי בהיותי ילד בן י"ב שנה —

תחלת שנת השלש עשרה, אלול תרנ"ב — חתונת דודתי .. ובחצי שעה השתים עשרה התחיל הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק לאמר הדרוש כל הנהגה".

(117) קטע המתחיל יש אצלי (לעיל ע' 29).

(כמדומה שלברמ"צ. הכותב), בעמידה, וגם הוא עמד, לבוש בקיילעכדיקע היטל. עמדתי לפני אל המקום ששם ישב תמיד, והוא עמד מן הצד. ה"חזרה" היתה קשה לי, כי הי' מאמר ארוך, ובמקומות אחדים עוד לא הבנתי¹¹⁸.

גם "למדות" בנגלה למדתי בע"פ, אבל לא אמרתי.

רז"א הי' מניח רק תפלין דרש"י ור"ת. מהרשנ"ע הי' איזה זמן שהי' מניח דרש"י ור"ת בב"א¹¹⁹, ומתפלל בהם כל התפלה. והי' קטנים ביותר, פחות מאצבעים וכו'¹²⁰. ואדנ"ע גם הוא הניחם איזה זמן, והי' קשה בעיניו מאד, מפני קוטנם פחות מאצבעים. והי' מכון להיסח הדעת, פושטם, וגם הטלית, ואח"כ לובש דרש"י עוד הפעם בברכה. ושאלתיו — דברי מו"ח אד"ש — אלא איך להתנהג, ויענני, איך בין געפארין צום טאטען און געפרעגט.

אח"כ היתה הנהגת אדנ"ע¹²¹: הי' מניח דרש"י ומתפלל כל התפלה עד אחרי עלינו. פושט ש"ר דרש"י ולובש ש"ר דשימושא רבה, אומר ק"ש, ולומד פרק א' משניות. פושטן, לובש דר"ת, אומר בתחלה ק"ש, אח"כ וידבר, ואח"כ תהלים (יום בחדש), וגמרא למיגרס דף א' (כמדומה שבתפלין דר"ת הי' לומד גמרא. הכותב) על הסדר. אח"כ פושט ש"ר דר"ת ולובש ש"ר דראב"ד, אומר ק"ש, ולומד ירושלמי, ולא הי' שעור קבוע ללימוד הירושלמי. ושלשה דפים גמרא למיגרס הי' לומד בכ"י, אחרי תפלת שחרית, מנחה וערבית. משניות רק בבוקר, כנ"ל. כן הי' אומר קאפיטעל א' מתורה, כן מנביאים, וכן מכתובים¹²². התנך הי' מונח פתוח לפניו. אבל הוא הי' אומר בע"פ.

גם בקטנותו הי' א' פרומער מאד¹²³. רז"א פלעגט עם דערגין די' יאהר¹²⁴, והוא הי' שומר חיוב מנהג כבוד באחיו הגדול. רז"א הי' רב עם

118) עוד ע"ד המאמרים שאמר ביום הבר מצוה שלו — ראה לקו"ד ח"א קד, א ואילך. סה"ש תרפ"ז שבהערה 92. תש"ג ע' 137 ואילך.

119) = בבת אחת. — ראה גם סה"ש שבהערה 94.

120) ע"ד השיעור דאצבעיים כו' — ראה גם מכתבי רבינו באגרות-קודש ח"א ע' שו, סוד. חט"ו ע' תלו, ובהנסמן שם.

121) ע"ד הנחת ארבעת זוגות התפלין — ראה "היום יום" יט מנ"א (מ"ילקוט דרשימותי"). וראה גם תורת מנחם — התועדויות השי"ת ע' 7 ואילך, ובהערות שם.

122) ראה גם סה"ש תרצ"ו ע' 54. תש"ד ע' 25.

123) ראה קונטרס "חנוך לנער" ע' 9: "עוד בקטנותו הצטיין ביר"ש שלו, והרבה ספורים ספור עד"ז בני המשפחה".

124) ראה גם סה"ש תרצ"ז ע' 239.

אחותו ד"ל¹²⁵, תופסה בשערותי, אבל הוא הי' נזהר גם מלתת לה יד וכדומה. פעם שחקו ברבי וחסיד. ויאמר אדנ"ע "איך וועל קיין רבי ניט זיין — ומפני קוטנו אמר עוד אז י' במקום ר' — איך וועל זיין אַ חסיד. אַ ג-ט איז איינער, א רבי איז איינער, חסידים איז אַסך"¹²⁶.

בכ"י היו באים אל הצ"צ¹²⁷, אומרים שמע ישראל ובשכמל"ו, והוא הי' נותן להם אַ צווייער¹²⁸. פעם בעת יחידות — והי' אחרי הסתלקות הרבנית, והיו דרים עם הצ"צ — חפץ גם אדנ"ע ליכנס, והוא אז כבן ג' וחצי-ד' שנים, באמרו שגם הוא צריך ליכנס. ורז"א מתגרה עמו שלא יתנו לו ליכנס. כאשר לא הרשו לו ליכנס, התחיל לבכות. וישמע הצ"צ וישאל "וואס וויינט ער? וצוה להכניסו. ולאדנ"ע אז אומנת — נַינקע — א"¹²⁹, והי' אדנ"ע מדבר גם רוסיט עי"ז, ולא חפץ לעזבה מבחורץ, ויכריח שגם היא תכנס, וידחקה לבין התנור והכותל, והוא נגש אל הצ"צ וישאל: וואס פרעגט מען בא דיר, זיידע? ויושיביהו הצ"צ בחיקו, ויקח את ידו וישימה בשערות זקנו, באמרו "צו באַרשט מיר ד? באַרד, צו בארשט מיר די ב'. וסיים "דאַכצאָך צובאַרשט". וספר זה אדנ"ע פעמים רבות בקורת רוח¹³⁰. וישאלהו אם חפץ הוא כסף, ויענהו בשלילה. ויתן לו מטבעות אחדות שיתן לחסידים על משקה, ויצא, באמרו להחסידים "דער זיידע, דער יעבע¹³¹ האט געגעבען אויף משקה".

שנים רבות אחר"ז. הי' ניעור ליל ה' ומוצש"ק¹³². ער"ש הי' רוחץ בחמין (לא כל גופו)¹³³. ביום ו' אחר חצות ישן ב'ג' שעות¹³⁴. נוטל צפרניו¹³³ וגם הציצים הסובבים.

שמו"ת בע"ש אחר חצות¹³⁵ פסוק פסוק.

(125) = דבורה לאה. — ראה אודותה בספר התולדות אדמו"ר מהר"ש הנ"ל ס"ע 22, ותמונתה שם מול ע' 23.

(126) ראה גם תורת מנחם — התועודויות תשי"א ח"א ע' 27. ועוד.

(127) ראה גם קונטרס "חנוך לנער" ע' 8.

(128) = שם מטבע קטנה ברוסיא (חצי קאָפּקע).

(129) = אינה יהודי'.

(130) ראה גם סה"ש קיין הי"ש"ת ע' 99. תש"ד ע' 95.

(131) כנ"ל ש"מפני קוטנו אמר עוד אז י' במקום ר".

(132) ראה קונטרס "חנוך לנער" ע' 10: "אור ליום ועש"ק וליל מוצש"ק, בד"כ, הי' ניעור ועוסק בלימוד וכתובה וביותר במחשבה — לשעבד את המחשבה משך כמה שעות רצופות לעיין באיזה ענין בתורת הנגלה או בדא"ח".

(133) ראה שו"ע אדה"ז או"ח ר"ס רס. וראה אג"ק חיי"ח ע' תקס.

(134) להעיר מסה"ש תורת שלום ע' 13 (ע"ד הנהגת אדה"ז וכו'), ובהערת רבינו שם.

(135) ראה שו"ע אדה"ז שם סרפ"ה ס"ו. וראה גם אג"ק שם.

לא הי' טובל בע"ש רובא דרובא, כ"א בש"ק שעה 3-4 בבוקר.
 בין מנחה למעריב בש"ק הי' מִיָּקֵר כל רגע.
 בש"ק הי' בא להתחלת התפלה $8^{1/2}$ ולפעמים עוד קודם ההתחלה.
 מסיים בשעה 4 או $3^{1/2}$ אחה"צ. בתחלה לא חפץ לעכב הסעודה, כי ע"פ
 רצון אמו הרב' זצ"ל חכו עליו, והתחיל להתפלל שעה $6^{1/2}$; אבל היא
 בכתה ע"ז, וחזר לדרכו.
 בימות החול הי' מסיים התפלה בשעה $2^{1/2}$ -3 אחה"צ. אבל היו
 פעמים שסיים עם המנין — עשרים מינוט אח"ז, ופעמים שהי' מסיים
 $5^{1/2}$ אחה"צ.

